

Videnssamfundet
En undergravelse af videnskab og demokrati

Asger Sørensen

WP 4/2007

MPP Working Paper No. 4/2007 ©
December 2007
ISBN: 87-91839-28-9
ISSN: 1396-2817

Department of Management, Politics and Philosophy
Copenhagen Business School
Porcelænshaven 18A
DK-2000 Frederiksberg
Phone: +45 38 15 36 30
Fax: +45 38 15 36 35
www.mpp.cbs.dk

Asger Sørensen

Videnssamfundet. En undergravelse af videnskab og demokrati.

Indhold

Videnssamfundet. En undergravelse af videnskab og demokrati.	1
Indledning	2
1. Et idealtypisk videnskabeligt kvalitetssikringssystem for viden	4
a. Manuskript håndtering	5
b. Karaktergivning	7
c. Forskeransættelse	10
2. Ændringen af den ideologiske opbakning til viden og videnskab	13
a. Den klassiske idé om videnskab.....	13
b. Wittgenstein og videnskabsteorien	15
c. Fransk positivisme.....	17
d. Pragmatisme.....	18
3. Det nye kvalitetssikringssystem.....	21
a. Regeringen Foghs forskningspolitik	21
b. Tidsskrifter i forlagskoncerner.....	22
c. Uddannelser og eksamener.....	23
d. Forskningsansættelse	26
e. Marked og hierarki	27
4. Konklusion	28

Indledning

Det er blevet almindeligt at omtale vores samfund som et videnssamfund. Spørgsmålet er imidlertid både, hvad der menes med det, altså hvad et videnssamfund egentlig kan siges at være, og om det er en passende betegnelse for den samlede logik i vores nuværende samfund. Det er disse spørgsmål, der vil blive nærmere diskuteret i det følgende specielt i forhold til videnskab, forskning og videregående uddannelser. Konklusionen bliver desværre, at de bærende strukturer og dynamikker i vores nuværende samfund ikke støtter udviklingen af videnskabelig viden trods de mange politiske erklæringer om at prioritere forskning og uddannelse. Vores nuværende fokus på viden kan derfor bedst betragtes som et symptom på, at vi faktisk er ved at miste vores sikre greb om viden, på samme måde som man først begynder at tale om f.eks. tillid og etik, når de ikke længere er selvfølgheligheder.

Der er ingen tvivl om, at viden på en eller anden måde er noget andet og mere end blot mening, tro eller kendskab. Spørgsmålet er imidlertid, hvad forskellen mere præcist er. Her byder der sig en århundredelang filosofisk tradition til, der kan hjælpe os med at analysere dette forhold, og den skal vi komme ind på senere. I første omgang skal vi imidlertid se på, hvordan denne forskel institutionaliseres i moderne samfundsmæssig organisering af forskning og uddannelse. For denne organisering afspejler netop den overbevisning, at der er en afgørende forskel på at mene noget om en sag som lægmand og at have en faglig, professionel og autoriseret viden om samme sag.

Først skal vi derfor give en rationel rekonstruktion af, hvordan man typisk vil organisere den praktiske omgang med og produktion af viden på universitetsniveau. Traditionelt ville man blot kalde dette felt videnskab, men i en terminologi, der er blevet almindelig i det sen- eller postmoderne videnssamfund, kan man sige, at vi skal se nærmere på, hvordan man sikrer kvaliteten af den viden, der produceres på universiteter og lignende forskningsinstitutioner. Videnskaben i sin helhed kan således betragtes som en institution, der både producerer og sikrer kvaliteten af viden, dvs. at det hensigtsmæssige i den videnskabelige praksis skal vurderes i forhold til dette formål, at producere viden og sikre kvaliteten af den producerede viden (1.).

Videnskab er imidlertid som alle institutioner afhængig af samfundsmæssig opbakning. Videnskaben skal anerkendes som værdifuld, den skal have legitimitet. Denne legitimitet afhænger af i hvor høj grad den videnskabelige praksis (forskning og uddannelse) anerkendes som værdifuld, og i hvor høj grad de videnskabelige produkter (offentliggørelse af erkendelser i forelæsninger og manuskripter, kandidater og deres viden) værdsættes. Værdsættelse afhænger af forståelse, og en sådan forståelse forudsætter et begrebsapparat af den type, som netop leveres af producenten over alle producenter af normativ ideologi, nemlig filosofien. Kort sagt: Filosofiske begreber om viden og videnskab spiller en afgørende rolle for den samfundsmæssige legitimering af forskning og uddannelse. Legitimering er en social proces i et politisk samfund. De vigtigste filosofiske begreber og strømninger i denne sammenhæng er derfor ikke dem, der typisk foretrækkes af professionelle filosoffer, men snarere de strømninger, der har haft den største gennemslagskraft i det offentlige rum, altså blandt beslutningstagere, intellektuelle, debattører og kulturpersoner i øvrigt.

Med de senere års galopperende globale kapitalisme kunne man tro, at klassisk minimalstatsliberalisme var stærk i dette offentlige rum, men det er faktisk ikke tilfældet, i hvert fald ikke åbenlyst. Og måske er det meget forståeligt, da en sådan liberalisme ikke levner meget

plads til den form for politiske styring af et samfund, som man typisk diskuterer i det offentlige rum. Omvendt kunne man så tro, at netop væksten i rationel planlægning, styring og kontrol i både den offentlige og den private sektor ville betyde, at utilitarisme stod stærkt som ideologi, men heller ikke det er tilfældet. Liberalisme og utilitarisme beskriver måske nok to sider af den ideologi, der implicit hyldes af nutidens moderne samfund og dermed i samfundets dynamikker og strukturer. For intellektuelle i det offentlige rum, der netop får deres identitet ved at skille sig ud, er det imidlertid ikke altid passende at bakke op om de i samfundet faktisk herskende ideologier.

Filosoffer og intellektuelle bryster sig typisk af at være reflekterede og kritiske, men de kan som alle andre også være ofre for ideologisk forblændelse. Deres refleksioner og kritik kan derfor have begrebslige implikationer og en ideologiske betydning, som er helt anderledes og i nogle tilfælde måske helt modsat de udtalte intentioner. Dvs. at intellektuelle i deres teoretiske bestræbelser i praksis kan bidrage til at legitimere værdier, som de ville være klart imod, hvis de blev præsenteret for dem. Det er det man ofte kalder falsk bevidsthed, altså at man ikke er bevidst om den indre logik i ens egne synspunkter, og jeg vil mene, at en del af de sen- og postmoderne intellektuelle modestrømninger i filosofien lider under dette. I dette perspektiv vil jeg se nærmere på udviklingen i analytisk filosofi, videnskabsteori, fransk positivisme og pragmatisme. Overraskende nok kan man også se disse træk i dele af kritisk teori, men det vil jeg ikke gøre mere ud af i denne sammenhæng (2.).

Påstanden er, at sådanne filosofiske programmer – de nævnte ismer – i dag bidrager til at undergrave den ideologiske legitimitet af viden og videnskab, og uanset hvordan den kausale sammenhæng er, så har vi i hvert fald set en påfaldende ligegyldighed og passivitet blandt universitetsansatte overfor de revolutionære forandringer inden for forskning og uddannelse, som regeringerne Schlüter, Nyrop og især Fogh har forceret igennem. Hvis man nu betragter videnskaben som en institution til sikring af kvalitet, så kan man sige at opfattelsen af, hvad kvalitet er, har ændret sig dramatisk de seneste år inden for forskning og uddannelse. Den korte udgave er, at viden og videnskab nu er af høj kvalitet, hvis den kan bidrage til innovation, dvs. til udvikling af konkurrencedygtige varer til det globale marked (3.).

Konklusionen er, at udviklingen i den globale kapitalisme – globaliseringen, som den ofte kaldes – betyder, at vi den situation, som Lyotard allerede for snart tre årtier kaldte postmoderne,¹ er blevet yderligere skærpet. I dag er det helt tydeligt, at videnskab og viden ikke længere har egen selvfølgelig værdi og legitimitet. Viden har i dag kun værdi, hvis denne værdi kan realiseres direkte markedsomt eller indirekte via teknologisk udvikling af nye produkter, der kan sælges på markedet. Det er denne forståelse af viden, der er forudsat i regeringen Foghs forskningspolitik. Det er imidlertid et flertal i det danske folketing inklusive Socialdemokratiet, der er ansvarlig for, at denne forståelse af viden nu også er i de love og cirkulærer, der regulerer området. Hvor man i det klassiske moderne samfund typisk anerkender både sandhed, retfærdighed, nytte, skønhed og mange andre værdier – og derfor har flere adskilte værdihierarkier – så truer den postmoderne kapitalisme med til sidst at blive helt entydig i sin værdiorientering. Kun én eneste værdi kan man anerkende, nemlig velfærd eller mere direkte, penge. En sådan reduktion af livets mangfoldighed er et udtryk for en ideologisk forblændelse, som filosofien har pligt til at bekæmpe (4).

Det er denne argumentation, jeg vil forsøge at underbygge og tydeliggøre i det følgende. Først beskrives derfor et klassisk eller måske snarere idealtypisk system til kvalitets sikring af

¹ Jf. Jean-François Lyotard: *Viden og det postmoderne samfund* (1979), Sjakalen 1982.

videnskabelig viden, som minder om det system, der var herskende for omk. 20 år siden i Danmark. Pointen er at tydeliggøre, at et sådant system har sin egen logik, som efter de seneste årtiers politiske indgreb og tilretninger ikke længere kan fungere. Vi bevæger os således i dag hen imod et andet system, hvis indre logik endnu ikke er fuldt udfoldet. Vi kan dog angive kilder til den ideologiske nedbrydning af det gamle system og dermed også få en idé om, hvor vi er på vej hen.

1. Et idealtypisk videnskabeligt kvalitetssikringssystem for viden

Mange universiteter har i dag oprettet ekspertdatabaser, som potentielle brugere af viden kan bruge til at orientere sig om udbudet på et givent område. Idéen er selvfølgelig at det skal være nemmere at finde ud af, hvem der faktisk har forstand en given sag, men desværre vil dette tiltag sandsynligvis kun gøre det endnu sværere at finde ud af, hvem der virkelig er ekspert. Hvis man tager udgangspunkt i selve ordet 'ekspert', så giver det ikke blot positive associationer. Man kommer straks til at tænke på 'ekspertvælde', ligesom man ofte taler om 'eksperterne' i flertal og ryster på hovedet, idet man dermed hentyder til, at de altid er uenige.² Man går her typisk ud fra, at sådanne uenigheder er velbegrundede, og derfor kan disse uenigheder bruges som begrundelse for retten til at vælge sin helt personlige ekspert til at begrunde ens helt personlige synspunkt. I disse nye ekspertdatabaser er det typisk den universitetsansatte selv, der bestemmer på hvilke områder han eller hun er ekspert, og det foregår ved at krydse af på en liste, som IT-afdelingen udleverer.

Et problem er selvfølgelig selve denne liste, hvis kategorier ofte ikke dækker de faglige kategorier. Et andet og måske værre problem er, at det tydeligvis er meget forskelligt, hvad man lægger i ord som 'ekspert' og 'ekspertise' blandt eksperter. Dvs. man kan finde professorer, der beskedent betragter sig som eksperter inden for ganske få områder, mens omvendt ganske unge adjunkter betragter sig som eksperter på overordentlig mange områder. Ekspertdatabaserne var altså tænkt som løsningen på et problem, nemlig at finde frem til dem, der ved om en sag. Desværre er resultatet det helt modsatte, nemlig at man tillader en masse at udnævne sig selv til eksperter, hvorved de virkelige eksperter forsvinder i vrimlen, og dermed forstærker man i virkeligheden det problem, at eksperterne tilsyneladende er uenige.

Tag f.eks. jordens klima. Her kunne man for få år tilbage tillade sig at vælge mellem at benægte klimaproblemer, at skyde skylden på solpletterne eller at acceptere problemerne som menneskeskabte. Fogh valgte dengang sammen med Bjørn Lomborg den første mulighed, men udviklingen i jordens klima de seneste år har betydet, at det i dag kun er de to sidste muligheder, der er troværdige. Der er simpelthen alt for megen empiri, der bekræfter problemernes eksistens, hvilket Lomborg også nu erkender. Stadig er eksperterne dog uenige. Eller sådan ser det i hvert fald ud i den medieskabte offentlighed, som vi orienterer os efter. Denne offentlighed er imidlertid ikke dækkende for, hvordan videnskaben betragter sagen. Faktisk er stort set ingen videnskabsmænd på dette felt uenige i, at de nuværende klimaproblemer for en stor dels vedkommende er menneskeskabte. Problemet er, at mange journalister i objektivitetens navn foretrækker at fremstille enhver sag som havende to sider, og begge sider skal helst forsvares af eksperter. Som lægmand kan det derfor være svært at afgøre, hvem og hvad man skal tro på.

² Se f.eks. Donald A. Schön: *Den reflekterende praktiker* (1983), Århus: Klim, 2001.

Sådanne uenigheder er imidlertid ikke en ny foreteelse; så længe der har været mennesker, der har forholdt sig bevidst til deres omgivelser, har der været uenigheder, og menneskelige samfund har derfor op gennem historien udviklet mange forskellige måder at håndtere uenigheder på. En måde er selvfølgelig kamp, krig og vold i øvrigt, ligesom man under mere ordnede forhold kan føre retssager eller lægge økonomisk pres på modstandere. Mere fredelige metoder findes dog også. En af de mest alment udbredte måder at håndtere sådanne sager på, at konsultere nogen, der er klogere end en selv, og som begge parter anerkender som sådan. Denne klogskab kan selvfølgelig være inkarneret i en krop og være en levende person, så som vismænd, præster og degne, men det kan f.eks. også være et leksikon. Men ligesom der i dag er utallige eksperter, så har der selvfølgelig altid været flere vismænd, og de sidste par århundreder også en del forskellige leksika og encyklopædier.

Så problemet med eksperternes uenighed er ikke nyt, og man kan betragte den moderne organisering af videnskaben som institution som netop et forsøg på at løse dette problem. Det drejer sig om at sikre, at den viden, der anerkendes som gyldig og mange af os gerne vil handle ud fra, ikke blot er tilfældige meninger og ubegrundede overbevisninger. Viden er bestemmende for mange ganske alvorlige beslutninger og handlinger, og det kan simpelthen være farligt at forveksle viden med tro eller meninger. Det gælder både, hvis man vil bygge en bro, opdrage et barn, eller bede Gud om tilgivelse. Universitetets formål har fra begyndelsen været, at producere og reproducere viden på højeste niveau. Den højeste viden var ved universiteternes begyndelse grundet i åbenbaringen og de hellige skrifter. I dag er den fineste viden en anden, nemlig den viden vi typisk kalder videnskabelig. Fælles er dog, at ikke alle påstande er lige gode, ikke alle er lige gyldige, ikke alle er lige sande. Videnskab implicerer sortering, ulighed, hierarki, men ideelt set på en måde, der kan accepteres alment som sagligt og velbegrunderet. Etableringen af et videnskabeligt hierarki, der kan legitimere den nødvendige sortering, er en kompliceret social proces, men man kan i hvert fald identificere tre vigtige delprocesser, nemlig manuskriphåndtering, karaktergivning og ansættelse af eksperter. Det er dem, vi skal se på i resten af dette afsnit, idet jeg minder om, at jeg her beskriver den indre logik i et klassisk idealtypisk system, ikke et faktisk forekommende system.

a. Manuskript håndtering

En klassisk måde at sortere på er at kræve, at påstande skal offentliggøres i fora, hvor der er mulighed for at vurdere påstandene på kvalificeret vis. Påstande kan fremsættes mundtligt og skriftligt, og de relevante fora er således typisk videnskabelige konferencer og tidsskrifter. Disse fora er organiseret således, at man tilstræber den bedst mulige vurdering af kvaliteten af de fremsatte påstande, dvs. at man både forhåndssorterer indsendte manuskripter og diskuterer dem kritisk efter offentliggørelse. Påstande skal kunne begrundes i den videnskabelige offentlighed, dvs. at man tvinges til at begrunde dem overfor sine ligemænd eller måske overmænd. Hvis påstandene kan nå til og siden overleve en sådan videnskabelig offentliggørelse, så betragtes de som videnskabelige.

Idealet for et videnskabeligt tidsskrift er typisk at udgive noget, som læses af højt kvalificerede fagfolk, helst de bedste i branchen. En artikel i et sådant tidsskrift er et signal til fagfæller om, at man er i gang med et arbejde, som man gerne vil have kommentarer til, ligesom man gerne vil tilbyde sine foreløbige erkendelser til kollegaer, som uafvidende arbejder med de samme eller beslægtede emner. Logikken bag det redaktionelle arbejde er at gøre tidsskriftet attraktivt for fagfolk, hvorved det får anerkendte læsere og bliver købt af forskningsbiblioteker. Og det vigtigste

hensyn er her at forhindre, at videnskabelige specialister skal bruge deres kostbare tid og mentale ressourcer på ligegyldigheder eller tåbeligheder.

For sikre den højest mulige kvalitet og læseværdighed for det videnskabelige samfund er det vigtigt, at indsendte manuskripter vurderes på kvalificeret vis inden de evt. trykkes, og denne vurdering kan kun foretages af netop det samme videnskabelige samfund. Alle medlemmer af dette samfund forventes derfor fra tid til anden at fungere i rollen som bedømmer af indsendte manuskrippers kvalitet. Typisk er der derfor omkring specialiserede faglige tidsskrifter en samling ligeså specialiserede fagfolk, som kaldes et redaktionspanel eller en referencegruppe. Redaktøren er selv en del af dette specialiserede faglige fællesskab, og hans – typisk hans! – opgave er så at fordele indsendte indlæg til sine kollegaer, så de kan tage stilling til det indsendtes faglige kvalitet.

Redaktøren er fagmand, men ikke alvidende, og det sker selvfølgelig, at han tager fejl og sender indlæg ud til de forkerte. Deres opgave er så at returnere det tilsendte, evt. med forslag til en anden, der er bedre kvalificeret til at vurdere netop dette indlæg. Denne proces fortsætter, indtil der er nogen fra redaktionspanelet – typisk to – der påtager sig at vurdere det tilsendte, eller redaktøren vælger at returnere manuskriptet med henvisning til, at det ikke passer til tidsskriftets faglige fokus. Der er altså typisk to bedømmere, der ser på hvert indsendt manus, og de forventes så hver især – uden kendskab til, hvem den anden er – at udfærdige en mindre skriftlig bedømmelse, som sendes til redaktøren. Hvis der er stor uenighed blandt bedømmerne – og det sker jævnligt – så kan redaktøren vælge at sende det til endnu en bedømmer eller selv tage stilling i sin egenskab af fagmand. Resultatet af denne omstændige bedømmelsesproces kan være godkendelse uden bemærkninger, godkendelse med krævede rettelser, afvisning med opfordring til rettelser eller omarbejdning, eller en fuldstændig afvisning. For de godkendte manuskripter sker der typisk det, at de lægges i kø, og måske trykkes et til to år efter godkendelse; hvis redaktøren vurderer en artikel som specielt interessant kan den dog fremskyndes.

Efter publiceringen af en artikel begynder så anden del af den videnskabelige sorteringsproces, nemlig hvorvidt en artikel opnår faglige anerkendelse og slår igennem i det videnskabelige samfund, dvs. om artiklen bliver læst, refereret til af andre, måske kommenteret eller kritiseret, eller den helt overses, ignoreres og hurtigt glemmes. Det sidste er faktisk den klassiske skæbne for en artikel, for som nævnt er en artikel principielt kun et mellemprodukt, ikke et endeligt produkt. Det endelige produkt for det videnskabelige arbejde er den videnskabelige monografi, altså en afrundet afhandling om et bestemt emne, der er helt på højde med den internationale forskning på det pågældende felt. Et sådant produkt kræver imidlertid meget gunstige arbejdsvilkår i forholdsvis lang tid, dvs. i flere år, ligesom der forudsættes stor stabilitet og kontinuitet i den faglige vidensudvikling. Derfor sker det ofte, at videnskabelige artikler bliver det endelige produkt af et videnskabeligt arbejde. Det er således i dag næsten normen i naturvidenskab, medicin og de tekniske videnskaber.

Tilsvarende omstændige processer findes selvfølgelig også ved videnskabelige forlags antagelse af monografier, hvor forlagene ud over egne konsulenter også benytter eksterne bedømmere, ligesom det også sker ved udvælgelsen af indlæg til konferencer. I alle tilfælde drejer sig om at tiltrække deltagere med de højest mulige kvalifikationer, idet man selvfølgelig accepterer, at ikke alle tidsskrifter, forlag eller konferencer kan være lige gode i denne henseende. I ethvert fag er der etableret hierarki, hvor man som fagmand ved, både hvor man med størst sandsynlighed får øget sin faglige ballast. Det gælder selvfølgelig også i videnskabelige discipliner. Når det drejer sig om faglig viden, så er der aldrig lighed eller simpelt demokrati, dvs. ikke alle meninger er lige gode, og

man kan ikke ved simpel afstemning afgøre, hvilken mening, der er bedst, dvs. rigtig eller sand. Ideen om saglighed og faglighed, om videnskabelig sandhed og rigtighed implicerer således forskel og dermed ulighed, som institutionaliseres som et hierarki. Som Derrida understreger, så er sand altid bedre end falsk, god bedre end dårlig, stor bedre end lille etc.³

Og det er netop pointen her, nemlig at uenighed traditionelt søges løst på både fredelig og saglig vis ved at etablere et hierarki, således at man som lægmand med gode saglige grunde kan vælge den ene ekspert frem for den anden. Dette hierarki hviler dog på en frivillighed i anerkendelsen, der er anderledes end f.eks. den klassiske adels hierarki, hvor det var familie og ejendomsrelationer, der definerede et herredømme. Som Gadamer har fremhævet, så er det i videnskaben ideelt den bedst formulerede og begrundede viden, der giver autoritet, dvs. uden fornuft ingen autoritet.⁴ En sådan autoritet hviler i første omgang på andres frivillige anerkendelse, dvs. der som udgangspunkt ikke følger magtmidler med videnskabelig autoritet. Når en videnskabelig autoritet imidlertid ansættes i en stilling som f.eks. professor, ja, så følger der selvfølgelig både myndighedsbeføjelser og direkte magt over underordnede med. Denne magt er dog ikke faglig autoritet, men et herredømme i traditionel forstand, dvs. man har magt til at sætte sine beslutninger igennem mod andres vilje. Netop derfor er ansættelsesprocedurerne i sig selv en kompliceret sorteringssystem, som vi skal se på nedenfor.

Disse meget omstændige sorteringsmekanismer sættes selvfølgelig ikke altid i værk og anvendes ikke over for alle. Nogle manuskripter er så åbenlyst uvidenskabelige, at en redaktør ikke vil kunne tillade sig at ulejlige sine kollegaer med dem, og de returneres med et høfligt afslag. Og i den anden ende af spektret er der som nævnt i et givet fag anerkendte autoriteter, og deres meritter kontrolleres ikke helt så meget. Det kan være personer, der allerede som fagfolk er højt respekterede og kendte, eller det kan være personer, der er ansatte på universiteter eller institutter, som er kendt for at lave fremragende forskning. Logikken er den enkle, at sådanne personer allerede har været underkastet en meget grundig bedømmelse som led i deres succesfulde karriereforløb, og at man derfor har god grund til at tro på det indsendtes kvalitet. Både videnskaben og de enkelte forskeres uddannelse og karriereforløb er naturligvis dybt afhængig af det her beskrevne manuskriptvurderingssystem; men omvendt er selve uddannelsen og ansættelsen af forskere er også i sig selv et sorteringssystem, som det netop beskrevne sorteringssystem, altså udvælgelsen af manuskripter er afhængigt af. I det følgende skal vi nu se på sorteringen gennem uddannelsen af forskere.

b. Karaktergivning

Tidsskrifter, konferencer og videnskabelige forlag fungerer internationalt som en infrastruktur, der muliggør præsentation af det videnskabelige arbejdes produkter for kollegaer, mentorer og studerende. Denne infrastruktur fungerer som nævnt som en sortering, der skal bidrage til at sikre kvaliteten af den viden, der anerkendes som videnskabelig. Tæt forbundet med dette system er som nævnt et andet sorteringssystem, der supplerer dette, nemlig den uddannelse og især den bedømmelse, der sker ved universiteter og andre højere læreranstalter. Samlet bidrager disse to systemer til løsningen på det problem, vi indledningsvist gik ud fra, nemlig den uenighed mellem eksperter, hvor man hverken som videnskabsmand eller lægmand kan afgøre hvem der har ret i en given sag. De er dog kun nødvendige, ikke tilstrækkelige til at sikre videns videnskabelighed. Den

³ Sml. f.eks. Jacques Derrida: "La pharmacie de Platon" (1968) i Derrida: *La dissémination*, Paris: Seuil, 1972.

⁴ Hans-Georg Gadamer: *Sandhed og metode* (1960), Århus: Systime, 2004.

samlede indre logik er imidlertid, at videnskaben som et komplet kvalitetssikringssystem skulle kunne frasortere den viden, man ikke kan stole på, og sørge for, at de forkerte ikke kan få status af eksperter.

Den grundlæggende sorteringskriterium i uddannelsessystemet kender alle, nemlig karakterer. Udfordringen er at sikre, at karaktererne bliver så retvisende, at man kan bruge dem til at sortere med på saglig vis. Målet er mao., at karaktererne bliver så objektive som muligt. Problemet er, at nogle karakterer gives egenhændigt af lærer og eksaminator, mens der til andre er knyttet censur, ligesom der er store forskelle fra land til land både på selve karakterskalaen, hvem der giver karakterer, hvornår de gives, hvordan de gives, og om der overhovedet er knyttet censur til karaktergivningingen eller ej. Karakter- og eksamenssystemer er langt mindre internationale end den beskrevne sortering af videnskabelige manuskripter, og nationalt er der sågar ofte store regionale og institutionelle forskelle.

Det danske uddannelsessystem er på alle niveauer karakteristisk ved en udbredt brug af mundtlig eksamination, en principiel offentligt adgang til eksamen og en eksplicit tredeling af kravene til eksaminandens faglighed, nemlig i viden, forståelse og kunnen. I denne sammenhæng er det afgørende imidlertid den forholdsvis store anvendelse af ekstern censur, dvs. censorer fra andre institutioner. Ekstern censur anvendes i folkeskolens ældste klasser, på de gymnasiale uddannelser og på videregående uddannelser. På universitetsniveau har de enkelte fag hver deres egne censorkorps, der vælges hvert fjerde år efter indstilling fra studieledere for de pågældende fag på de universiteter, hvor faget er repræsenteret. Der er således censorkorps for historie, filosofi, erhvervsøkonomi mv. Censorkorpsene er organiseret demokratisk og selvsupplerende, dvs. at der blandt censorerne vælges et formandskab, og at nye censorer skal godkendes af de eksisterende censorer. Der tilstræbes en rotation, både ved krav om en forholdsvis stor udskiftning af korpset hvert fjerde år, om brugen af forskellige censorer fra gang til gang og ved regler, der skal forhindre at to kollegaer fra forskellige institutioner f.eks. nøjes med parvist at censurere for hinanden.

Den udbredte brug af ekstern censur og de nationale censorkorps er med til at sikre en forholdsvis ensartet bedømmelse i hele landet, dvs. at der gives nogenlunde samme karakter for samme præstation, og det sikrer en høj grad af objektivitet på det nationale niveau. Da man desuden giver numeriske karakterer, så man samle en persons eksamensresultater i et karaktergennemsnit, og med denne forholdsvis høje grad af objektivitet, så er det legitimt at ansætte lærere på gymnasier og visse statslige embedsmænd udelukkende efter deres eksamens gennemsnit fra universiteterne, uanset hvilket universitet de kommer fra.

Dette er imidlertid ikke tilfældet i de fleste andre lande, dvs. at man i mange lande ikke har nationale censorkorps, ofte slet ikke bruger eksterne censorer og derfor ikke kan opretholde et ensartet nationalt uddannelsesniveau. Det drejer sig dog overalt om at sikre en eller anden form for objektivitet og dermed legitimitet i den nødvendige sortering og etablering af hierarkier, blot gør man det på forskellige måder. Mange lande bruger f.eks. næsten udelukkende skriftlige eksaminer, og man tilstræber desuden anonymitet f.eks. gennem tildeling og brug af eksamensnummer i stedet for navn. Endnu mere anonym kan man være ved besvarelse af *multiple choice* opgaver, hvor afkrydsningen så ydermere kan aflæses mekanisk af et optisk læseapparat, hvorved det bliver næsten umuligt for de involverede at snyde med resultatet. Denne sidste form for eksamen kræver imidlertid stor forberedelse og hemmeligholdelse, dvs. stort bureaukrati. Den kan derfor kun bruges ved studier, hvor man kan have standardiserede afgangseksaminer for meget store årgange. Typisk bruges denne eksamensform dog især ved optagelsesprøver til meget søgte studier eller stillinger,

hvor man ikke kan fastslå ansøgernes kvalifikationer på andre måder. Det sker f.eks. ved den første sortering blandt ansøgere til akademiske stillinger i EU-kommissionen, hvor ansøgere kommer fra hele Europa, og det er i det hele taget en almindelig måde at teste ansøgere på i det centrale og sydlige Europa.

I det danske uddannelsessystem kan man som nævnt kræve såvel viden som forståelse og kunnen, og det skal vurderes ud fra såvel skriftlige som mundtlige eksamenspræstationer. I lande, hvor eksamen består i afkrydsning af et skema, vil det imidlertid typisk være sværere at bedømme forståelse og kunnen. Derfor vælger man nogle steder at give årskarakterer og vurdere skriftlige præstationer, selvom man ikke har ekstern censur. Sådan er det f.eks. i USA, hvor der ydermere er en forordning, der tilsiger institutionerne at nå en bestemt normalfordeling af karaktererne, således at der f.eks. altid er omk. 10 %, der får karakteren A. Denne måde at give karakterer på betyder selvfølgelig, at et A kun kan gælde relativt i forhold til den enkelte uddannelses- og forskningsinstitution. Den samme karakter kan betegne meget forskellige saglige kvalifikationer, og det bliver meget vanskeligt at bruge karakteren som et afgørende mål for kvalifikationer uden for den pågældende institution. Det betyder, at de regionale og institutionelle forskelle bliver så store, at man ikke umiddelbart kan tage karaktererne fra uddannelsesinstitutioner som udtryk for et bestemt niveau af faglighed, dvs. at karaktererne ikke har objektivitet på nationalt niveau, og at man ikke sikre saglighed i sorteringen blot ved at sammenligne karakterer.

Stadig skal der imidlertid sorteres, og for at bidrage til en form for saglig sammenlignelighed på det nationale plan har man i f.eks. USA og England givet institutionerne karakterer, så man kan rangordne dem og på den måde etablere et sagligt begrundet hierarki på et nyt niveau i den nødvendige sortering. Dette hierarki bruges f.eks. i England til at fordele de nationale forskningsmidler. For at vurdere fagligheden i et enkelt fag, så må man selv inden for samme fag ud over den enkelte eksamenskarakter også angive, hvor den er opnået; ellers kan den ikke sammenlignes med andre karakterer. Denne måde at sortere på – altså med to lag – betyder imidlertid, at det er vanskeligere af gennemskue kriterierne end ved karakterer, der er opnået ud fra en national konsensus om kvalitet inden for et fag. For typisk rangordnes universiteters institutter ikke kun ud fra uddannelsens kvalitet eller faglige indholdskriterier, men også ud fra f.eks. antal videnskabelige publikationer, beskæftigelsen af kandidater og andre kvantitative kriterier, som er resultat af politiske forhandlinger. Denne kompleksitet forøges naturligvis, når man tilstræber at løse uenigheder internationalt ved en sådan sortering af forskning og uddannelsesinstitutioner.

Karaktergivning på de videregående uddannelser kan således betragtes som en nødvendig forudsætning og dermed en integreret del af det videnskabelige kvalitetssikringssystem for viden. I modsætning til manuskriphåndteringen er det meget komplekst og svært gennemskueligt for udenforstående, da det indeholder store nationale og endog regionale variationer. I alle tilfælde drejer det sig om ved successive eksaminationer at placere eksaminanden i et nationalt hierarki af titler, og sådanne titler kan man bruge til at vurdere eksperter status i forhold til hinanden. I Danmark bør man f.eks. lytte mere til en cand.mag. end en cand.phil., da sidstnævnte kun har en tre-fireårig uddannelse, mens førstnævnte en fem-seksårig uddannelse; i Norge er det omvendt, dvs. at en cand.mag. ikke er så veluddannet som en cand.philos..

For at kunne vurdere tyngden af et ekspertudsagn skal man altså kende disse nationale hierarkier. Hierarkierne anvendes imidlertid også internt i den videnskabelige verden. Bestemte titler giver således ret til at søge bestemte ansættelser: Som dansk adjunkt skal man f.eks. i dag have kvalifikationer svarende til opnået ph.d.-titel, mens man som professor skal have en traditionel

dansk dokortitel, altså dr.phil., dr.med. etc. Også i de akademiske stillingsbetegnelser er der imidlertid nationale særpræg, som man skal kende for rigtigt at kunne vurdere ekspertisen: I Danmark er lektor således en fast forskerstilling, mens en amanuensis er en løst ansat underviser; i Norge er det omvendt. Det bringer os frem til det sidste del af det videnskabelige kvalitetssikringssystem, vi skal se på, ansættelsesprocedurerne for forskere ved universiteter og forskningsinstitutioner.

c. Forskeransættelse

Traditionelt har ansættelsen som forsker på et universitet været forbundet med stor status og store privilegier. Man har derfor udviklet et meget omstændigt system af procedurer for at sikre at kun de rigtige bliver ansat, og idealet er naturligvis størst mulig saglighed og objektivitet. Man kan skelne mellem fast ansatte og løst ansatte. Fastansatte var tidligere i Danmark statslige tjenestemænd, urørlige og ansatte til pensionsalderen, mens løst ansatte kun havde midlertidige ansættelser, dvs. var ansatte i forskningsprojekter eller til undervisning på fuldtid eller deltid. Det skel er ikke længere så klart, da man i dag både nedlægger forskningsområder og fyrer fast ansatte fuldtidsforskere administrativt.

Ved enhver stillingsbesættelse sker der en vurdering, men selv ved besættelsen af midlertidige forsknings- eller undervisningsstillinger på universiteter stilles der forholdsvis store krav til vurderingen af ansøgerens kvalifikationer i forholdet til stillingsopslaget. Blot til en stilling som midlertidig ansat underviser på deltid – ekstern lektor – nedsættes således typisk et bedømmelsesudvalg, der skal give en skriftlig vurdering af alle ansøgere. For rigtigt at forstå logikken i den del af det videnskabelige kvalitetssikringssystem, som udgøres af ansættelsesprocedurerne, skal man dog se på besættelsen af de fast stillinger. Som et nærmest idealtypisk system i den henseende kan man tage bedømmelsessystemet i Danmark, som det ca. så ud i 1985.

I det klassiske system er første skridt i en ansættelse, at der skal argumenteres for opslag af en bestemt akademisk stilling i de relevante akademiske forsamlinger, dvs. institutråd, fakultetsråd eller konsistorium. Denne argumentation kræver henvisning til kriterier, som kan gøres almene for de forsamlede, for alle skal trods deres egne faglige eller personlige interesser kunne se det rimelige i at opslå netop en stilling inden for dette bestemte område. På det overordnede plan er der som regel en nogenlunde fast og almindelig anerkendt fordeling mellem hovedområderne, men indenfor f.eks. humaniora er det fakultetsrådet, der diskuterer og evt. beslutter, om det er rigtigt at opslå en stilling i økonomisk historie og ikke i fransk grammatik, ligesom det er i institutrådet, man tager beslutning, om det f.eks. skal være økonomisk historie i Asien eller Europa efter 1945. Når man er kommet til enighed om hvilket fag, der skal have en stilling, så skal stillingsopslaget formuleres, og her er det meget vigtigt at formulere sig præcist. Formuleringen af opslaget giver nemlig de kriterier, som ansøgerne skal bedømmes efter. Det er derfor vigtigt om der f.eks. står adjunkt eller lektor, om man slår stillingen bredt op inden for økonomisk historie eller man specificerer, at det skal være historie efter 1945 og om man kræver bestemte kvalifikationer eller blot ønsker dem.

I alle disse processer spiller det en vigtig rolle, om man har udsigt til kvalificerede ansøgere eller ej. Eksistensen af kvalificerede ansøgere kan begrunde, at et bestemt fag får en stilling, at man slår et lektorat op og ikke et adjunktur, og at man formulerer opslaget på en bestemt måde. Det sker dog også, at man har fået bevilliget en stilling og alligevel kun kender til få mulige kandidater. I så fald

kan man vælge at gøre ansøgningsfristen ekstra lang, at oversætte det til et andet sprog og sende det ud i verden, at formulere stillingen meget bredt eller sågar at sætte stillingsbesættelsen i bero. Det afgørende er at få ansat den rigtige, og det skal ske efter kriterier, som kan gøres gældende alment og i fuld offentlighed. Selvom forskellige grupperinger kan have endog meget forskellige opfattelser af, hvad det rigtige er, så må alle underkaste sig kravet om offentlighed og almengyldighed.

Det samme princip gøres gældende, når først ansøgningerne er kommet ind. Som noget af det første informeres ansøgerne således om, hvem der i øvrigt er ansøgere. Der foreslås derefter i den relevante forsamling et bedømmelsesudvalg typisk på tre eller fem personer, og dette udvalgs samlede kvalifikationer skal i så høj grad som muligt dække ansøgernes kvalifikationer, ligesom man skal have mindst en bedømmer, der ikke er ansat på den institution, hvor stillingen er slået op. Som nævnt ovenfor så er der formelle krav til hvilke kvalifikationer, man skal have for at kunne søge bestemte stillinger, og tilsvarende er der krav til hvem der må bedømme ansøgerne. I det danske bedømmelsessystem skal man således traditionelt mindst være lektor for at kunne bedømme ansøgere til stipendier, adjunkturer og lektorater, mens ansøgere til professorater udelukkende bedømmes af professorer. Det godkendte forslag til bedømmelsesudvalg sendes så ud til ansøgerne med en frist til at gøre indsigelser. Indsigelser skal typisk begrundes med, at bedømmerne ikke er kvalificerede til at bedømme en eller flere ansøgere, eller at en bedømmerne er inhabile, dvs. har en alt for nær personlig relation til en ansøger. Indsigelser behandles efter normale forvaltningsprincipper hos offentlige myndigheder, dvs. at en overordnet behandler sagen og sender den til høring på det niveau, som der gøres indsigelse overfor, hvorefter der træffes en beslutning.

Når disse forhandlinger er færdige, dvs. sammensætningen er blevet godkendt af en passende myndighed, så kan bedømmelsesarbejdet begynde. Med til en ansøgning om en fast akademisk forskerstilling hører en række obligatoriske bilag, så som publikationsliste og *curriculum vitae*, dvs. faglig levnedbeskrivelse, hvor akademiske ansættelser, stipendier, forskningsarbejde, undervisning, foredrag, konference deltagelse, uddannelse etc. listes. Vigtigst er dog eksempler på ansøgerens forskning, dvs. bøger, artikler eller andre tekster, hvor der alt efter niveau typisk kræves vedlæggelse af tre til ti arbejder i tre til fem eksemplarer. Bedømmelsesudvalget skal læse alt dette og for hver ansøger skrive en faglig bedømmelse på en til tre sider, hvor ansøgeren vurderes efter hvor godt vedkommende efter det indsendte materiale at dømmes passer til stillingen, som den er formuleret i opslaget.

Udvalget skal i sidste ende enes om en rangordning af ansøgerne, så det er entydigt, hvem der indstilles om nummer et, to og tre. Den samlede bedømmelse sendes så jf. god forvaltningsskik til høring hos de berørte, dvs. at bedømmelsen er offentlig som en eksamen, således at ansøgerne kan se, hvordan de selv er blevet bedømt i forhold til de øvrige ansøgere og selv vurdere, om der er en vis rimelighed i den samlede indstilling. Igen er der mulighed for at gøre indsigelser over for højere myndighed, og hvis de vurderes begrundede, så skal bedømmelsen gå om, hvilket kan betyde, at enten det samme udvalg igen ser på sagerne, at udvalget suppleres med nye medlemmer eller der nedsættes et helt nyt udvalg.

Bedømmelse af akademiske kvalifikationer er altså et omfattende arbejde, der typisk tager et fra halvt til to år, igen afhængig af stillingens niveau og omfanget af de indsendte tekster, plus selvfølgelig antallet af ansøgere. I sidste ende skal resultatet være en samlet bedømmelse, der i et passende objektivt ordvalg foretager en begrundet prioritering af ansøgerne, som de fleste involverede i ansættelsesprocessen kan betragte som rimelig eller i det mindst ikke er i stand til at

bestride. Denne bedømmelse indstilles så til den relevante kollegiale forsamling, der vedtager indstillingen, og først derefter er den først prioriterede ansøger godkendt. Mange af disse skridt er selvfølgelig normalt blotte formaliteter, da der allerede er en anerkendt orden på det pågældende universitet, som de fleste ansatte accepterer. Selv det sidste skridt, altså beslutningen i det kollegiale organ kan dog i visse tilfælde udvikle sig til en reel konflikt, hvor det kan ende med at hele bedømmelsen afvises og stillingen ikke besættes.

Alle disse komplicerede procedurer tager altså lang tid, og det kan synes næsten absurd, at man i et ideelt system skal bruge så mange kræfter på at ansætte forskere på universiteter. Udgangspunktet er imidlertid, at det drejer sig om at sikre kvaliteten af den højest rangerende viden, vi har, således at vi kan tillade os at kalde den videnskabelig. Vi vil gerne kunne afgøre, hvilken ekspert vi skal lytte til. Problemet er, at alle ansøgere på dette niveau har gennemgået lange uddannelser med topkarakterer og produceret tekster, der er blevet godkendt af deres lige- og overmænd. I denne sidste sortering kræver det derfor stor ekspertise at sortere sagligt og objektivt, og da videnskaben bestræber sig på at levere langtidsholdbar viden, ideelt set eviggyldig viden, ja, så betyder et ansættelsesforløb på flere år ikke så meget.

De nu beskrevne dele af det videnskabelige kvalitetssikringssystem skal samlet bidrage til, at det kun er den bedste viden, der kan siges at være godkendt af et universitet og kan betragtes som videnskabelig. Der er også andre dele, som vi ikke er kommet ind på, f.eks. forskningsbevillingssystemet, som har deres specifikke normer, men som ikke desto mindre styres efter de samme overordnede idealer. Ingen af de beskrevne dele kunne imidlertid fungere, hvis ikke der var et netværk af kollegiale forsamlinger af forskere, og det afgørende er her, at disse forsamlinger er forsamlinger af ligemænd, hvor der typisk hersker et kvalificeret demokrati, dvs. at alle betragtes som lige, at alle har stemme og valgret, men at man også tilstræber at respektere sagkundskab og stiller krav om, at almene forhold kan gøres til genstand for almengyldige argumentation. I stedet for kvalificeret demokrati kan man derfor også tale om et åbent meritokrati, dvs. et styre af de bedste, der tillader saglige diskussioner om, hvem nu de bedste egentlig er.

Det er disse forsamlinger af forskere, der styrer videnskaben som institution, dvs. at et universitet er styret af et hierarki af råd, gående fra institutråd over fakultetsråd til konsistorium. Disse råd vælger i deres midte henholdsvis institutledere, dekaner og rektor, og en rektor er således ikke ansat, men *prima inter pares*, dvs. valgt som den første blandt ligemænd. Det er disse forsamlinger og deres valgte myndighedspersoner, der i sidste ende godkender resultatet af de beskrevne kvalitetssikringsmekanismer, og det videnskabelige kvalitetssikringssystem kan ikke adskilles fra dette demokratiske system. I den forstand er videnskaben autonom både i videnskabelig og politisk forstand, og faktisk så har universiteter i perioder haft status som en slags stater i staterne. Nogle universiteter har således udover store ejendomsbesiddelser og formuer også haft egne anerkendte retsinstitutioner, dvs. egne domstole, politi og fængsler.

Det samlede videnskabelige system er bestræbt beskrevet ud fra en indre ideal logik, som ikke er knyttet til noget bestemt sted. Det skal dog ikke skjules, at den nødvendige kvalitetssikring og sortering af viden er tænkt ud fra det system, der var herskende i Danmark indtil for omkring 20 år siden, og som stadig i høj grad er overlevet i Norge. I Danmark har de seneste års folketingsflertal med diverse lovindgreb imidlertid ændret betingelserne for videnskab og forskning på en så radikal måde, at det grundlæggende vil ændre de institutioner, vi betragter som hjemsteder for forskning og videnskab. Inden vi ser på disse indgreb, skal vi imidlertid skifte niveau og se nærmere på nogle af

de ideer, der har gjort dette ideologisk muligt. Vi skal altså se på udviklingen i den ideologiske opbakning til videnskab og forskning.

2. Ændringen af den ideologiske opbakning til viden og videnskab

Videnskaben er som helhed et kvalitetssikringssystem for viden netop for at fremhæve den indre sammenhæng mellem viden på allerhøjeste niveau og den demokratiske struktur, at vi altså kun får den bedste viden, hvis de bedste får lov at bestemme, hvad der kan accepteres som netop den bedste viden; ignoranter kan ikke vurdere om det faktisk er den bedste viden, der præsenteres. Det er denne idealernes og normernes funktionalitet, som Merton fremhævede i sin videnskabs sociologi, og som Bourdieu også minder om.⁵ Tre vigtige undersystemer, der understøtter den funktionalitet, er de netop beskrevne, sorteringen af de videnskabelige produkter, manuskripterne, sorteringen af faglige præstationer i uddannelsen af forskere og endelige sorteringen af ansøgere til videnskabelige stillinger. Alle disse systemer bakkedes op af et sæt normer for, hvad der er god videnskab, dvs. at vi kun kan tillade os at sortere og bedømme, fordi vi tilstræber at det sker med størst mulig saglig og objektivitet. Videnskaben som system forudsætter, at de involverede parter gør deres bedste i almen forstand, dvs. ikke kun handler i snæver og kortsigtet egeninteresse.

Man kan betragte videnskabens idealer som en slags *gentlemen*-ideal, som gælder blandt privilegerede ligemænd, jf. det meritokratiske ved videnskabens ideelle styreform. Ydermere kan man notere en historisk forankring i borgerskabets voksende selvfølelse incl. idealer om autonomi og selvkontrol. Videnskaben modnes med idealer, fordringer og regler, der kun i ringe er grad bakked op af effektive institutionaliserede sanktioner. Videnskaben har et finmasket net af kontrolmekanismer, men den vigtigste sanktion er ikke materiel magtudøvelse, men uddeling af ros og ros i henhold til bestemte normer. Den vigtigste opbakning er derfor den ideologiske, og her har filosofien som nævnt i indledningen en århundrede lang tradition for at betragte viden, videnskab og sandhed som værdifulde i sig selv, som mål for altings stræben, grundlaget for en legitim normativitet.

a. Den klassiske idé om videnskab

Klassisk er her Platons dialog *Theaitetos*, hvor Platon lader Sokrates stille sig tvivlende overfor forskellige forsøg på at definere, hvad viden er. Udgangspunktet er hvad forholdet er mellem sansning og viden, og med dette udgangspunkt kan Platon kun nå til et meget begrænset resultat. Viden ikke er, hvad sanserne fortæller os, ej heller mening eller sand mening; den bedste definition, vi kan nå frem til på dette grundlag, er at viden er sand formodning med en redegørelse for, hvor det er tilfældet,⁶ altså den definition man i angelsaksisk erkendelsesteori diskuterer som *justified true belief*.⁷ Det afgørende er her, at viden af Platon netop ikke blot er kendskab, mening, kunnen,

⁵ Jf. Pierre Bourdieu: *Viden om viden og refleksivitet : forelæsninger på Collège de France 2000-2001*, København: Hans Reitzel, 2005. I denne forbindelse anbefaler Claus Emmeche Steven Shapin: *A Social History of Truth: Civility and Science in Seventeenth-Century England*, University of Chicago Press, 1994.

⁶ Jf. Platon: *Theaitetos*, København: Museum Tusulanum, 2007; se også min "Sansning og erkendelse hos Platon", *Semikolon*, årg. 2, nr. 4, 2002, s. 44-56.

⁷ Se f.eks. Williamson, Michael: *Problems of Knowledge*, Oxford University Press, 2001.

erfaring eller noget lignende. Viden skal være sand, og sandheden er kun én, mens fejlene kan være utallige, ligesom viden er evig, mens meninger kommer og går med tiden. Det er dette ideal for viden, som har tilladt generationer af filosoffer og videnskabsmænd at være skeptiske overfor alle mulige accepterede sandheder; for hvis blot der er en logisk mulighed for at tage fejl, ja, så kan man tillade sig at forholde sig skeptisk, tillade sig at tvivle. Og det er netop denne accept af muligheden af kritik, der har medvirket til at skærpe de erkendelser, som videnskaben har frembragt. Det er denne norm for viden og videnskab, vi ser hos så forholdsvis forskellige filosoffer som f.eks. Descartes, Hume, Hegel, Peirce og Popper.

Ingen af de beskrevne kvalitetssikringsmekanismer kan dog siges at fungere perfekt, hverken hver for sig eller samlet. Ved siden af de institutionaliserede, anerkendte og formelle hierarkier er der et utal af netværk, hvor den videnskabelige anerkendelse fordeles på anden måde, og det viser sig så i frokostaftaler, småsnak om kollegaer og deres arbejde, valg af censorer, invitationer og udvælgelse til at deltage i mere formidlende projekter så som særnumre af mindre prestigefyldte tidsskrifter, artikelsamlinger, lærebøger og foredrag.

Hvad der er gode saglige grunde er ikke givet på forhånd, og der er derfor teoretiske og ideologiske kampe om retten til at have autoritative legitime hierarkier, altså kamp om hvilke kriterier og begrebslige afgrænsninger, der er sagligt begrundede. Denne kamp foregår hele tiden i det videnskabelige samfund. Nogle gange kommer uenigheden og kampen tydeligt frem i de mundtligt eller skriftligt fremsatte påstande i de nævnte fora, men ofte diskuteres der gennem koder eller pr. stedfortræder, dvs. at man kritiserer eller omfortolker autoriteter, som andre dele af det videnskabelige samfund typisk anerkender, altså videnskabelige forbilleder eller resultater af eksperimenter eller observationer.

Det gør det vanskeligt for udenforstående at gennemskue brudfladerne inden for det videnskabelige samfund, og endnu vanskeligere bliver det, fordi det kan være svært at afgrænse det videnskabelige samfund fra andre sociale grupper, der gør krav på ekspertise. Hele tiden er der således grupper af folk, der aspirerer efter at være eksperter på bestemte områder, og det sker, at de får dannet nye fora, som bruger traditionelle videnskabelige benævnelser som f.eks. institut, akademi eller universitet. Snart sagt enhver højere uddannelsesinstitution kalder sig i dag universitet, og der findes både et Institut for fremtidsforskning og et Akademi for Åndsvidenskab. Da der desuden i selve det videnskabelige samfund er grundlæggende uenigheder og derfor forskellige skoledannelser, så kan det være svært for en del af videnskaben at overskue, hvilke fora i en anden del af videnskaben, der fortjener videnskabelig anerkendelse, og hvilke man bør ignorere. Og for lægmand er det næsten umuligt.

Videnskabelige fora er som andre sociale fora stratificerede, dvs. organiseret hierarkisk; hvis man ikke lykkes i et sådant hierarki, så er det menneskeligt og socialt forståeligt at søge alternative fora eller at skabe sine helt egne fora i stedet for bestandigt at blive afvist i de allerede etablerede og anerkendte fora. Derved skabes der nye hierarkiske strukturer, der på samme måde ordner og udelukker, men hvor ens placering er mere personligt tilfredsstillende; kriterierne for denne sortering er dog ikke nødvendigvis videnskabelige i den forstand, som det er tilfældet i det ovenfor beskrevne institutionaliserede kvalitetssikringssystem.

Alle de indgående roller i de beskrevne systemer udfyldes af mennesker, der har sociale relationer, og disse relationer kan spille ind på deres dømmekraft, ligesom også kulturelle, økonomiske, politiske og alle mulige andre i princippet sagsfremmede faktorer kan. I praksis kan man derfor med

god ret være mistænksom over for videnskabens faktiske funktionsmåde, og denne mistænksomhed har i høj grad været dagsordensættende for de seneste årtiers diskussioner af viden og videnskab. Ligesom filosofien producerer den normativitet, der er nødvendig for at bakke idealerne for videnskabelig viden op, så har filosofien også spillet en afgørende rolle i mistænkeliggørelsen, nemlig gennem bidrag til den ideologiske delegitimering af videnskaben. Diverse former for angivelig kritisk og reflekteret filosofi har simpelthen bidraget ideologisk til at berede vejen for den helt materielle undergravelse af videnskaben, der sker i det nutidige videnssamfund. Det er på tide, at filosoffer besinder sig på deres egen rolle i denne udvikling, dvs. hvilke tankegang de bringer til torvs og dermed giver legitimitet.

b. Wittgenstein og videnskabsteorien

Som et meget tydeligt eksempel på, hvordan tilliden til fornuft og videnskab har udviklet sig i det 20. århundredes filosofi, kan man f.eks. se på Wittgenstein, en af det 20. århundredes mest indflydelsesrige og anerkendte filosoffer. Den unge Wittgenstein idealiserede eksakt videnskab i en sådan grad, at hans egne tekster både mht. form og indhold blev meget strengt ordnede. I den berømte afhandling *Tractatus logico-philosophicus* præsenterede han sine tanker ordnet i et hierarkisk decimal system, og han var tilsvarende kategorisk i sin afgrænsning af videnskab fra alt andet i det menneskelige liv. Videnskab består af sande udsagn, og kun det, hvis sandhed kan afgøres er i streng forstand meningsfuldt. Meningsfuldhed betyder generelt, at man kan forstå, hvad der tales om, og for Wittgenstein betyder det, at et udsagns mening simpelthen er betingelsen for at kunne afgøre dets sandhed. Berømt er den afsluttende paragraf 7, hvor han erklærer, at man ikke bør tale om det, der ingen mening har i denne strenge forstand,⁸ altså om etik, æstetik, religion og metafysik.

Problemet var selvfølgelig, at hans egne paragraffer med dette strenge kriterium blev meningsløse, og i hans senere *Filosofiske undersøgelser* bliver selve spørgsmålet om meningsfuldhed derfor underkastet en grundig analyse. Vigtigt bliver erkendelsen af, at et sprog altid er en del af en større social helhed, en livsform, dvs. at et sprog ikke kan være privat, at man altid følger regler, og at disse viser sig i såkaldte sprogspil. Meningsfuldhed har ikke noget at gøre med, at man ved hvad man snakker om; der er kun et eneste empirisk kriterium for et udtryks meningsfuldhed, nemlig dets brug,⁹ altså at der rent faktisk er et sprogspil, hvori det givne udtryk anvendes.

Et sådant socialt meningskriterium giver imidlertid anledning til problemer af den type, som var anledningen til nærværende analyse, altså hvordan man skal afgøre, hvad der er begrundet viden om en sag, og hvad der blot er en tilfældig overbevisning. Med et socialt meningskriterium kan man måske afgrænse en videnskabelig brug af et sprogligt udtryk som typisk for en gruppe, som man på anden måde kan identificere som videnskabelig. Hvis der imidlertid er flere sociale grupperinger, der alle påstår at være en del af det videnskabelige samfund, som alle udviser alment anerkendte tegn på det, men som samtidigt anfægter hinandens videnskabelighed; så er det vanskeligt at afgøre, hvem man stole på. Og det var netop udgangspunktet for diskussionen i nærværende artikel.

Den sene Wittgensteins meningskriterium bidrager altså til at svække forestillingen om korrekt sprogbrug, når man taler om en bestemt sag; for saglighed er ikke længere et kriterium for

⁸ Jf. Ludwig Wittgenstein: *Tractatus logico-philosophicus* (1921), København: Gyldendal, 1963.

⁹ Jf. Ludwig Wittgenstein: *Filosofiske undersøgelser* (1953), København: Munksgaard, 1971.

meningsfuldhed og forståelighed. Når meningsfuldhed ikke kræver et bestemt forhold til den sag, der tales om, så svækkes selve legitimiteten i den videnskabelige kvalitetskontrol vedr. viden. For hvis et sprogligt udtryk er meningsfuldt, hvis blot det bruges i en given social gruppe, så kan man ikke sige, at et udtryk er forkert forstået, men kun at vi ikke bruger det på denne måde i nærværende livsform – og så bliver det svært at give gode alment gældende grunde til den nødvendige sortering. Objektivitet og saglighed er knyttet til en forestilling om, at man kan bruge et udtryk korrekt, og at dette har at gøre med den sag, der tales om, ikke blot at en tilfældig gruppe vælger at tale på en bestemt måde.

Kontrasten mellem den unge og den ældre Wittgensteins forhold til videnskab er illustrativ, fordi den er så skarp. En næsten lige så skarp kontrast kan man også se i forholdet mellem den tidlige Horkheimers optimistiske Kritiske Teori og hans sene fornuftskritik og pessimistiske livsfilosofi.¹⁰ Typisk skal man dog inddrage flere personer over længere tid for at se en tilsvarende udvikling i den filosofiske indstilling til videnskab, men tendensen er klar. Vi kan f.eks. første se på den dominerende videnskabsteoretiske diskussion i det 20. århundrede, diskussionen fra Carnaps logiske positivisme over Popper, Kuhn og Feyerabend til vore dages diskussioner om realisme, anti-realisme og konstruktivisme. De logiske positivister delte Wittgensteins tillid til videnskaben som grundlag for såvel sproglig mening som sandhed i streng forstand. Idealiseringen af videnskaben og kravene til videnskabelig viden fik et ekstra nøk hos Popper, hvilket imidlertid betød, at de fleste partikulære sandheder ikke kunne gøre sig gældende som videnskabelig viden i streng forstand. Det kommer til udtryk i den såkaldte induktionsproblem, altså at man aldrig kan slutte fra selv nok så mange observerede enkelttilfælde til at der gælder en universel lovmæssighed. Selv nok så mange observerede hvide svaner kan ikke begrunde endeligt den kategoriske dom, at *alle* svaner er hvide.¹¹ Dvs. at Popper genoplivede Platons skarpe skel mellem viden og mening.

Tilliden til, at videnskaben faktisk kunne leve op til disse idealer fik et knæk med Kuhns historiske beskrivelser i *Videnskabelige revolutioners struktur*. Her beskrives fysikkens historie i termer af videnskabelige paradigmeskift, og et paradigme er netop en helhed af mening i den forstand, som ikke blot den ældre Wittgenstein tænkte det, men også f.eks. Quine, dvs. at hver enkelt ords mening bestemmes i forhold til alle andre ord og den samlede helhed.¹² Det betyder for Kuhn, at man ikke kan oversætte et paradigmes enkelte bestanddele direkte til et andet paradigme. Man mener nemlig noget forskelligt med f.eks. ordet planet, alt efter om man lever før eller efter Kopernikus. Da man betragtede jorden som universets centrum, regnede man således også månen som planet, mens forståelsen af solen som centrum i et planetsystem betød, at månen ikke var en planet, men netop blot en måne.¹³ Man kan derfor heller ikke if. Kuhn betragte den videnskabelige udvikling som en akkumulation af mere og mere viden, da nye opdagelser gør eksisterende viden forældet og ugyldig.

If. Kuhn var al viden således relativ til et paradigme, og et paradigme blev opretholdt af de samme sociale mekanismer som alle mulige andre kollektive overbevisninger. I den videnskabsteoretiske diskussion kunne relativister derfor hævde, at al viden var relativ i den forstand, at viden er et socialt konstrueret,¹⁴ og det betød, at videnskaben kunne beskrives som enhver anden social

¹⁰ Sml. f.eks. Max Horkheimer: "Tradisjonell og kritisk teori" (1937 – i Max Horkheimer m.fl.: *Kritisk teori. En antologi over Frankfurterskolen i filosofi og sosiologi*, Oslo: Gyldendal, 1971) med hans *Eclipse of Reason* (Oxford University Press, 1947) og f.eks. "Brev til S. Fischer Verlag" (1965 – i nævnte antologi).

¹¹ Jf. Karl R. Popper: *Logic of Scientific Discovery* (1934), London: Routledge, 1995.

¹² Sml. f.eks. W.V. Quine: „Epistemology Naturalized“ i Quine: *Ontological Relativity and Other Essays*, New York: Columbia University Press, 1969.

¹³ Jf. Thomas S. Kuhn: *Videnskabens revolutioner* (1960), København: fremad, 1973.

¹⁴ Sml. f.eks. Barry Barnes & David Bloor: "Relativism, Rationalism and the Sociology of Knowledge"

institution. Med disse beskrivelser begrundede man en udvikling af den normative videnskabsteori, så man kom ud over de angivelige forsimplinger i såvel logisk positivisme som Poppers kritiske rationalisme. Mest opmærksomhed fik Feyerabend med sin *Against Method*, hvor han efter grundige studier af kontroversen mellem Gallilei og den katolske kirke drog nogle meget radikale slutninger: Ikke nok med at der rent faktisk ikke havde været rationalitet i de valg, som videnskabsmænd havde foretaget – dvs. at videnskaben ikke hidtil har været rationel i sin udvikling – hvis videnskaben nu begyndte at foretage rationelle valg med henvisning til f.eks. Poppers anbefalinger, så ville videnskaben simpelthen gå i stå. Den eneste rationelle anbefaling if. Feyerabend er simpelthen ikke at stille krav om rationalitet i teori- og empirivalg, dvs. at tillade alt i videnskaben.¹⁵ Det betød imidlertid også, at Feyerabend ikke ville tilskrive videnskab større gyldighed end netop religion, at videnskaben derfor ikke skulle kunne regne med statsstøtte, og at videnskabelig autoritet blot var som enhver anden autoritet, dvs. simpelthen magt.

Med en normativ videnskabsteori som Feyerabends bidrager filosofien til at undergrave enhver tiltro til videnskab og viden som noget specielt ophøjet. Spørgsmålet er imidlertid, om man skal acceptere en sådan slutning, altså at fordi videnskaben hidtil har opnået sine resultater ved nærmest tilfældigheder, altså pga. at en kombination af diverse psykologiske, sociologiske, økonomiske og historiske forhold, ja, så skal man også fortsætte på samme måde. Man kan som Popper fremhæve sondringen mellem kilderne til erkendelsen og erkendelsens gyldighed, ligesom man kan understrege, at ideelle fordringer til videnskabelig viden er netop ideelle, og at man derfor ikke kan forvente, at virkeligheden lever op til dem; ja, pointen er faktisk, at det netop er fordi virkeligheden ikke er ideel, at vi skal have disse fordringer. Ikke desto mindre har man forsøgt at mistænkeliggøre disse fordringer og deres fortalere – typisk Popper – ved at antyde eller ligefrem påstå, at man gennem at fordrer ideelt skulle fordreje virkeligheden. Argumentet centrerer sig ofte omkring påstande om, at sådan er videnskaben jo slet ikke, altså at man i redegørelsen for videnskabelighed ignorerer psykologiske, sociale, historiske og kulturelle faktorer. Det korte svar er her, at der slet ikke tilsigtes en redegørelse for den faktiske videnskabelighed, men en begrundelse for, hvilke normer der bør gælde for videnskab. Dvs. at man i denne kritik forveksler en normativ fordring om gyldighed af videnskabelig viden med en empirisk redegørelse for, hvordan videnskabelig viden rent faktisk produceres. Og det er jo tragisk, al den stund at den normative fordring om objektivitet, saglighed, offentlighed etc. netop har sine rødder i den selv samme erkendelse af uheldig indflydelse fra ydre og for sagen fremmede faktorer.

c. Fransk positivisme

Uanset at der således kan gives gode grunde til at holde fast i de klassiske idealer, så er udviklingen i videnskabsteorien bestemt ikke enestående i det 20. århundredes filosofi. En tilsvarende udvikling kan spores hos de dominerende skikkelser i den franske positivisme fra dens grundlægger Comte over Durkheim og Mauss til Foucault. For Comte er kernen i den positive indstilling netop en hyldest til videnskab og fremskridt, en tro på at den klarhed, som videnskaben har nået inden for fysik og matematik, også ville kunne udvikles i de videnskaber, som Comte anså for langt vigtigere, nemlig biologi og sociologi, altså læren om den levende natur og de menneskelige samfund. Videnskaben skal bringe menneskeheden ind i historiens positive stadium netop fordi den befrier

i Martin Hollis & Steven Lukes (eds.): *Rationality and Relativism*, Oxford: Basil Blackwell, 1982.

¹⁵ Jf. Paul K. Feyerabend: *Against Method* (1975), London, Verso: 1978.

også fra religiøs overtro og metafysisk forvirring. Videnskaben er positiv i dens klarhed og dens konstruktive bidrag til menneskehedens udvikling.

Durkheim skærper denne tillid til videnskaben til en erklæret rationalisme, altså en idealisering af fornuftserkendelse, ligesom han udvikler systematiske metodeforskrifter til empirisk videnskabelige undersøgelser af den menneskelige verden, altså til det, der bliver sociologi. Durkheim understreger, at videnskaben har en forpligtelse overfor udviklingen af det moderne samfund, dvs. at videnskaben skal bidrage til den opdragelse og uddannelse, der er nødvendig for at realisere et helt igennem moderne demokratisk samfund. Durkheim underviste således selv flere årgange af franske gymnasielærere i hvilke love, der gjaldt for den sociale fysik, og hvordan man på dette grundlag skulle opdrage eleverne moralsk til et republikansk samfund. Denne understregning af videnskabens ansvar for udviklingen af det moderne samfund giver imidlertid også Durkheim en stærkt paternalistisk tone, og for eftertidens sociologer har han fremstået som autoritær, anti-rationalistisk og for nogen næsten fascistisk.¹⁶

Hvor den logiske positivisme især idealiserede naturvidenskab, så anså den franske positivisme human- og samfundsvidenskaber som langt mere vigtige for det menneskelige liv. Den franske positivisme kunne derfor udvikle de historiske og sociologiske studier til også at omfatte videnskaben selv som historisk og samfundsmæssigt fænomen. Det er herfra, Foucaults oprindelige dannelse stammer, nemlig i studiet af psykiatriens historie som en del af udsondringen af det afvigende fra den samfundsmæssige normalitet. Det interessante i denne sammenhæng er den ambivalens, som Foucault længe viser i forhold til videnskab, fornuft og oplysning. I nogle tidlige skrifter kan vi således finde en glorificering af galskaben og dens erkendelsesmuligheder,¹⁷ mens man i et senere program for studier af udviklingen i forholdet mellem magt og viden omvendt finder en hyldest til frigørelsen af meningsindholdet fra det materielles dominans,¹⁸ altså et helt traditionelt oplysnings ideal.

Denne accept af traditionelle fornuftsidealer bliver dog sjældent taget alvorligt af hans læsere, og han har da også selv gjort sit ved at forfægte forskellige former for relativistiske betragtninger vedr. sandhed, fornuft og begreber. Foucault har i dag fået den rolle at fungere som inspirator til en kritik af enhver form for myndighedsudfoldelse som magtudfoldelse, idet man typisk ignorerer at der findes såvel velbegrundet og legitim magtudøvelse som fornuftig autoritet. På den måde bidrager han gennem sine læsere til at legitimere kritik af politisk styring og dermed til frigørelse af samfundet fra den nødvendige regulering, der altid vil kunne beskrives som undertrykkende. Dvs. at man med henvisning til Foucault i dag kan argumentere for deregulering som vejen til menneskelig frigørelse, helt uden at analysere den økonomiske logik, der dermed slippes løs.¹⁹

d. Pragmatisme

Ligesom i den østrigsk-amerikanske videnskabsteori og den franske positivisme sker der også i den amerikanske pragmatisme en udvikling fra videnskabsoptimisme og tro på fornuften generelt til

¹⁶ se f.eks. Zygmunt Baumann: *Postmodern ethics*, Oxford: Blackwell, 1993.

¹⁷ Se f.eks. Michel Foucault: "Forord til overskridelsen" i Niels Brügger, Knut Ove Eliassen & Jens Erik Kristensen (red.): *Foucaults masker*, Århus: Modtryk, 1994.

¹⁸ Jf. f.eks. Michel Foucault: *Talens orden* (1971), København: Hans Reitzel, 2001.

¹⁹ For en uddybning af disse betragtninger, se min artikel "I universets målestok. Om økonomi i Batailles generelle økonomi", *Agora* (Norge), nr. 3, 2005, s. 111-38.

udtalt skepsis over for fornuftens herredømme. Foucaults ideologiske opbakning til enhver form for frigørelse kan siges at være en implicit, ubevidst og funktionel opbakning til markedsøkonomi og moderne begærskapitalisme. I moderne – og måske især post-moderne – pragmatisme udvikles der imidlertid en helt bevidst opbakning til kapitalistisk teknologiudvikling. Denne udvikling bakkes op af en udvikling i holdningen til videnskab, hvor man fra den oprindelige amerikanske pragmatisme, hvor Pierce og Dewey hyldede den klassiske naturvidenskab, nu har fået en neo-pragmatisme, hvor Rorty angiveligt med inspiration fra Dewey, men også fra bl.a. den ældre Wittgenstein gør sit bedste for at dekonstruere fornuftsidealene. Denne udvikling skaber mulighederne for en politisk videnskabsdiskurs, der kun anerkender videnskab, hvis den bidrager med tekniske løsninger, der kan sælges på et marked.

Igen kan begynde vi med en idealisering af videnskab, nemlig hos Peirce, der imidlertid lægger speciel stor vægt på det eksperimentelle i videnskaben. I et eksperiment interagerer man med virkeligheden, idet man tester forskellige hypoteser om dette eller hint. Pointen i at teste er imidlertid, at der er noget virkeligt, hvis grundlæggende struktur og bestanddele man faktisk kan regne ud. At afdække disse grundlæggende forhold er en vanskelig opgave, men Peirce har tillid til, at det samlede kollektiv af videnskabsmænd med tiden når til sandheden. For Peirce er videnskaben netop kendetegnet ved den slags kvalificeret demokrati, som blev nævnt ovenfor, altså at det er argumenter og belæg i øvrigt, der skal tælle i det videnskabelige arbejde, ikke f.eks. en persons øvrige anseelse. Som nævnt hører Peirce til de filosoffer, der fastholder de stærke krav til videnskab, nemlig at det drejer sig om at nå sandheden, der her antager karakter af et grænsebegræb: Sandheden om et emne bliver det, som forskerkollektivet ideelt set, med ubegrænsede ressourcer og tid til rådighed kan nå til enighed om gennem kritiske undersøgelser af virkeligheden. Det stærke fokus på eksperimenter i stedet for observationer betyder imidlertid, at handlinger og deres resultater antages at spille en afgørende rolle i videnskaben.

Dette aspekt udvikles hos Dewey, således at sandheden ikke længere er det afgørende gyldighedskriterium. For Dewey er det afgørende succeskriterium for en videnskabelig undersøgelse problemløsning, og det er fordi Dewey betragter videnskab som blot en mere systematisk udgave af almindelige dagligdags undersøgelser. Enhver undersøgelse sættes i gang af en undren over eller andet, og det første man skal gøre er at forvandle denne ubestemte undren eller forvirring til en noget bestemt, nemlig et problem. Defineringen af et problem peger frem mod en idé til en løsning, dvs. at den veldefinerede situation nærmest foreslå en løsning af sig selv. Dette forslag kan man i visse tilfælde simpelthen afprøve i praksis, men det, der kendetegner videnskab, er, at der typisk tales om noget alment og generelt i definitionen af et problem, som ofte ikke er så nemt at afprøve i praksis, og derfor er videnskab kendetegnet ved den systematiske afprøvning af idéer gennem symbolske repræsentationer, dvs. ved at formulere dem sprogligt som teorier og diskutere dem.²⁰ For Dewey hører videnskaben til menneskeheds fineste frembringelser, ikke mindst fordi det videnskabelige krav om objektivitet og saglighed, altså at det er sagen, der er afgørende, når problemer skal løses, for Dewey lægger op til demokrati i en langt mere omfattende forstand end for Peirce. Det er netop udviklingen af det demokratiske samfund, der for Dewey giver andre typer praksis deres gyldighed, dvs. at videnskab ligesom uddannelse og pædagogik generelt bidrager til den menneskelige dannelse til autonomi og myndighed.

Det er denne værdsættelse af demokrati, der kammer over hos Rorty, hvor demokrati mister kravet til kvalifikation, altså bliver blot et spørgsmål om hvilke numeriske forhold, der hersker mellem

²⁰ Jf. f.eks. John Dewey: "The Pattern of Inquiry" (1938) i H. Standish Thayer (red.): *Pragmatism: The Classic Writings*, New York & Toronto: The New American Library (Mentor), 1970.

skabninger, som ser ud om de er mennesker. Med sin markant antiautoritære og lighedsorienterede liberalisme glemmer Rorty de oprindelige krav til mennesker, der skal styre sig selv og andre, nemlig at de har en vis grad af fornuft og myndighed. Ikke alle mennesker er lige gode til at deltage i et demokratisk styre. Demokrati forudsætter oplysning og uddannelse; ellers bliver det blot det pøbelvælde, som de gamle grækere med rette frygtede. Når Rorty kritiserer filosofien for at fremprovokere konflikter og taler om blot at kunne konversere i al fredsommelighed,²¹ så gør han sig blind for disse sammenhænge. Det er rigtigt, at filosofi og videnskab skaber konflikt, når der insisteres på, at noget er rigtigt og noget andet forkert; men det er en misforståelse af demokratiske lighedsidealener at lade som om, at alle meninger er lige gode. Hvis fredelig civiliseret konversation anerkendes som et ideal for menneskeligt samvær, så er alt ikke lige gyldigt, dvs. alt er ikke lige godt, alt er ikke lige retfærdigt.

Rortys neopragmatisme giver ikke det almene videnskabelige perspektiv megen støtte, dvs. der gøres ikke meget ud af den klassiske forskel på viden og mening, og det betyder at neopragmatismen degenererer i to henseender, nemlig på hhv. det tekniske og det politiske område. Dewey fremhæver problemløsningens primat, og denne tankegang genfindes i de moderne diskurser om Modus 2 viden og den reflekterende praktiker.²² Her understreges den tekniske løsning som succeskriterium dog yderligere, ja, der gøres ofte slet ikke forskel på videnskab og teknik, og fjendskabet over for teori, intellektualisme og grundforskning er helt eksplicit.²³ Den manglende støtte til kravet om almengyldighed betyder imidlertid også, at pragmatisk gyldighed kan degenerere fra det almene samfundsmæssige perspektiv til det blot individuelle og private. Dewey taler ikke så meget om, hvem der er problemejer, dvs. hvem den pragmatiske løsning skal gavne, men ud fra hans øvrige filosofiske arbejde er der ingen tvivl om, at det afgørende altid er en problemløsning til samfundets bedste. I mange moderne udgaver bliver pragmatismen dog ensbetydende med, at man udelukkende ser på, hvordan noget kan gavne diverse særinteresser, altså privat personer eller private firmaer. Det er det vi ser i diskurser om vidensledelse, innovation og ofte også i diskussioner af videnssamfundet. Videnssamfundet bliver simpelthen ensbetydende med den realiserede markedsøkonomi, hvor den eneste relevante viden er den, der giver en forretningsmulighed, dvs. at innovation simpelthen er at forvandle en hvilken som helst tilfældig idé til en vare.²⁴ I videnssamfundet drejer det sig altså om at skjule sin viden bedst muligt, indtil man er klar til at lancere den på markedet; ellers formindsker man sin chance for økonomisk gevinst. Det postmoderne videnssamfund udvikler derfor en forskningspolitik, der truer med at blive til en parodi på politik overhovedet, idet enhver form for videnskabeligt arbejde skal bidrage direkte til privatkapitalistisk akkumulation for at fortjene støtte fra staten.

Ligesom hos Feyerabend og til en vis grad Foucault kan den antiautoritære kritiske impuls hos Rorty siges være endt i opbakning til en ureflekteret anarkoliberalisme, hvor enhver indgriben betragtes som overgreb og den spontane frihedstrang bliver tillagt en gyldighed langt ud over, hvad der er rimeligt i et demokratisk samfund. Man ser tilsvarende tendenser hos Popper og Glucksmann i deres kritik af autoritære herretænkere, hvor store filosofers krav på fornuft og gyldighed forveksles med hævde af illegitim autoritet og derfor opfattes som opbakning til totalitarisme og brutal magtudøvelse. Hvis man anerkender, at der er brug for oplysning og fornuft, så må der være nogen, der skal oplyse andre, dvs. nogen der ved bedre end andre. Videnskab er accepten af, at ikke alle ved alt, men at alle kan bringes til erkendelse ved brug af deres fornuft. Man kan selvfølgelig

²¹ Jf. Richard Rorty: *Philosophy and the Mirror of Nature* (1979), Oxford: Blackwell, 1980.

²² Sml. f.eks. Michael Gibbons m.fl.: *The New Production of Knowledge*, Sage Publications, 1994.

²³ Se f.eks. Donald Schön, *op.cit.*.

²⁴ See f.eks. Peter F. Drucker: *Innovation and Entrepreneurship* (1985), New York: Harper & Row, 1986.

kritisere en sådan ulighed som undertrykkende,²⁵ men derved bliver den antiautoritære kritik latterlig i sine absolutte ligheds- og frihedsfordringer. Det er denne opfattelse af lighed, der betyder, at eksperter kan betragtes som blotte smagsdommere, for når alle udsagn er lige gyldige, så er der slet ingen grund til at lytte, lære, forske eller undersøge, dvs. slet ingen grund til at prøve at afklare sager gennem saglighed, og derfor heller intet grundlag for menneskelig styring af samfundet tilbage. Som klassiske liberalistiske minimalstatsfundamentalister er vi derfor henvist til at stole på Guds forsyn, en rettidig indgriben fra hans usynlige hånd eller den generelle ligevægtsteori, altså troen på at det økonomiske system finder sin ligevægt ad sig selv.

3. Det nye kvalitetssikringssystem

Videnskaben henter ideologisk opbakning hos filosoffer, og denne opbakning formuleres ofte som programmer, der indeholder generelle anbefalinger, normer og kriterier vedr. videnskab.²⁶ Mange af de filosoffer, der har været dominerende i den intellektuelle offentlighed de seneste årtier, har dog ikke ønsket at levere denne opbakning, ja, nogle af dem har faktisk gjort deres bedste for at undergrave troen på fornuft, videnskab og sandhed. I samme periode, hvor det politiske bolværk mod den uhæmmede kapitalisme blev demonteret, mistede videnskaben derfor også legitimitet, og i et ideologisk klima formet af denne udvikling var der kun få protester over regeringen Foghs endelige og meget radikale omvæltning af den institutionaliserede videnskab i Danmark.

a. Regeringen Foghs forskningspolitik

I den valgkamp, der bragte Fogh til magten, havde de borgerlige partier nedtonet den skarpe liberalistiske retorik vendt mod stat, kommune og den offentlige sektor generelt. Det blev dog umiddelbart efter valget tydeligt, at dette kun havde været strategi og taktik. Den første ordre fra den ny tiltrådte finansminister var, at alle offentlige udgifter over nogle få tusinde skulle godkendes særskilt, dvs. at der faktisk var indført økonomisk undtagelsestilstand. Den offentlige sektor var sat i stå, ingen nye initiativer kunne tages, og alle var henvist til bare at vente på næste udmelding. For universiteter og forskningsinstitutioner betød det, at man ikke kunne ansætte midlertidigt, hvilket mest akut truede undervisningen, men også en række forskningsprojekter. Mens dette stod på nedgjorde regeringen eksperter, som blev betegnet som smagsdommere, og en lang række sagkyndige råd og nævn blev nedlagt, ligesom der i det præsenterede finanslovsforslag var lagt op til store nedskæringer på universiteter, forskningsinstitutioner og læreranstalter i øvrigt. Absurditeten i den økonomiske nedfrysning af staten gik dog op for den nyvalgte regering, og den blev hurtigt bragt til afslutning. De mest markante nedskæringer på uddannelses- og forskningsområdet blev ligeledes taget af bordet, men kun fordi Dansk Folkeparti ikke ville støtte dem. På kultur, social og miljøområdet blev de store nedskæringer imidlertid fastholdt, og denne chok start efterlod ingen tvivl om, at regeringen Fogh ikke ville lade sig hæmme af videnskab eller anden sagkundskab.

²⁵ Se f.eks. Zygmundt Bauman, *op.cit.*.

²⁶ Se min *Når viden skal være videnskabelig. Gier, ikke og ismer*, Frederiksberg: Samfundslitteratur, 2008 for videre uddybning af forskellige videnskabsteoretiske positioner.

Regeringen Foghs har fra starten således været stærkt ideologisk, blot er det taktiske og strategiske element så stærkt i den daglige politiske praksis, at det kan være svært at gennemskue, hvad den bærende ideologi helt præcist går ud på. Der har været flere markante indgreb på forskningsområdet, herunder f.eks. en omstrukturering af forskningsrådssystemet, så det er opdelt i en strategisk og en fri del. Den frie del omfatter det, man hidtil har betragtet som forskning, og det har fortsat som hidtil blot under andre navne, dvs. at det stadig er forskningsverdenen, der udpeger medlemmer til forskningsråd og i disse råd udvælger projekter helt autonomt. Økonomisk er der heller ikke her sket de store ændringer. Hele den økonomiske vækst er kommet den såkaldte strategiske forskning til gode. Det interessant er her, at det ikke er producenterne, altså den traditionelle forskningsverden, der definerer, hvad der er værd at forske i, men aftagerne, og det vil her hovedsageligt sige det private erhvervsliv. Støtte til strategisk forskning følger altså helt den ovenfor nævnte udvikling af den pragmatiske ideologi, hvilket konkret betyder, at industriens folk sidder og uddeler offentlige midler til hinanden. Erhvervsstøtte til industrielle udviklingsprojekter er således kommet ind under forskningsbudgetterne, og omdøbningen af Forskningsministeriet til Ministeriet for videnskab, teknologi og udvikling er derfor fuldstændigt retvisende for den førte forskningspolitik.

Det mest markante regeringsindgreb i forskningen har dog været den nye universitetslov, der blev vedtaget med Socialdemokratiets stemmer. Som nævnt så er det videnskabelige kvalitetssikringssystem tæt forbundet med et netværk af kollegiale forsamlinger, hvis demokratiske praksis og kultur skal sikre, at idealerne for videnskab holdes i hævd. Det er dette system af demokratiske forsamlinger og valgte ledere, som universitetsloven har gjort til fortid. I dag skal et universitet styres af en bestyrelse, der skal have et flertal af medlemmer uden forskningskundskaber. De skal ansætte en rektor, og rektor skal ansætte dekaner, som så ansætter institutledere, dvs. det system, som er normen i en større privatejet virksomhed, hvor kun aktionærene har en form for demokratisk indflydelse, nemlig på deres generalforsamling, mens de ansatte ikke har nogen indflydelse på ledelsen overhovedet. Der er ingen krav om speciel fagkyndighed i de forskellige ledelsesstillinger, kun et alment krav om kendskab til forskning. Lederen af et institut, hvor de fleste ansatte er historikere, kan f.eks. godt være geograf af uddannelse.

Den nye danske universitetslov betyder altså en forskydning af styringen af universiteter fra et hovedsageligt videnskabsinternt hierarki til et hierarki, der får sin legitimitet og magt udefra, altså ikke i videnskabelige institutioner, men i samfundets øvrige institutioner. Da viden og magt jo er tæt forbundne, så er spørgsmålet, hvordan kvaliteten af viden så sikres i et sådant system, og hvad man nu forstår ved kvalitet. For at kunne besvare det spørgsmål må vi se lidt mere generelt på den nye type universitets- og videnskabssystem, som er ved at blive realiseret i Danmark, da det adskiller sig radikalt fra det ovenfor beskrevne klassiske kvalitetssikringssystem for videnskabelig viden.

b. Tidsskrifter i forlagskoncerner

Først og fremmest spiller økonomien og økonomiske overvejelser en langt større rolle end i det ovenfor beskrevne kvalitetssikringssystem. Den beskrevne manuskriphåndtering foregår stadig stort set som beskrevet ovenfor, men tidsskrifterne, der oprindeligt typisk udkom på lokale forlag og var tilknyttet en bestemt forskningsinstitution eller et forskningsmiljø, er blevet købt op af nogle få meget store multinationale forlagskoncerner, der nu hver udgiver hundreder af tidsskrifter inden for

hele spektret af videnskab. At der er så få forlag, og at de er så store betyder, at udbyderne faktisk står meget stærkere end aftagerne, som især er forskningsbiblioteker på videnskabelige institutioner. Priserne på tidsskrifter er blevet mangedoblede til institutionelle kunder, og det har betydet, at bibliotekers tidsskrifthold er blevet kraftigt reduceret, således at det mest normale i dag er at få elektronisk adgang til et tidsskrift via forlagets hjemmeside.

Som nævnt er der inden for et fag typisk et etableret hierarki af fagtidsskrifter. Disse hierarkier ændrer sig selvfølgelig med tiden, når nye grupper af forskere opretter nye tidsskrifter for at kunne diskutere deres videnskabelige resultater. Disse processer har siden Kuhn og den klassiske videnskabssociologi været genstand megen interesse. Dynamikken har imidlertid fået et ekstra skub, fordi de store forlag prøver at skabe forretningsmuligheder, dvs. de er ofte villige til at satse på at udfordre det traditionelle hierarki i håb om at kunne få en markedsandel. Forlagene opretter således tidsskrifter, der skal konkurrere med de etablerede og velanerkendte tidsskrifter hos de andre forlag, og resultatet er, at de store forlag i dag alle dækker de vigtigste områder inden for hele videnskaben. Det betyder, at de kan tillade sig kun at sælge adgang til elektroniske udgaver af tidsskrifterne i pakker til bibliotekerne, der så er tvunget til at købe adgang til en lang række tidsskrifter, som måske kun ganske få eller slet ingen har interesse i. Uanset om kunden er en Handelshøjskole, et Teknisk Universitet eller et lærerseminarium, så er man tvunget til at købe hele pakken, incl. adgang til f.eks. medicinske og arkæologiske fagtidsskrifter.

Trods disse økonomiske forhold, så fungerer mange tidsskrifter dog stort set som beskrevet ovenfor, dvs. at forskerne faktisk leverer et stort gratis arbejde som skribenter til og referenter for de enkelte tidsskrifter, selvom de er ejet af store koncerner. Den øgede vækst og konkurrence betyder, at anerkendte hierarkier bestandigt udfordres, og det kan derfor være svært at overskue, hvilke forskningsmiljøer, der fortjener anerkendelse og hvilke tidsskrifter, man helst ikke skal spille tid på. Som forsker både vil og skal man imidlertid publicere sit arbejde; man vil gerne vise arbejdet til kollegaer, men man skal faktisk også gøre det som ansat på et universitet, ligesom det er nødvendigt for at komme videre i karrieren. Det er desuden forbundet med stor prestige at være en del af en redaktion eller en referencegruppe, og der er ikke ændret på de normer, som man skal anerkende i den videnskabelige manuskripthåndtering, dvs. det er stadig et anstændigt stykke arbejde. Derfor er det ikke svært at få forskere til uden honorar at fylde de enkelte videnskabelige tidsskrifter med lødigt materiale trods tidsskrifternes kommercielle indlejring, men selv væksten i antallet af tidsskrifter, der gør krav på at være videnskabelige, truer med at øge kompleksiteten i en sådan grad, at tidsskrifterne ikke kan fungere som et troværdigt samlet kvalitetssikringssystem.

c. Uddannelser og eksamener

Økonomiske overvejelser er også blevet tilladt at spille en større rolle i den del af det videnskabelige kvalitetssikringssystem, der har at gøre med uddannelser og eksaminer. Videregående uddannelser har altid haft en forholdsvis løst forhold til de universiteter, hvor de er hjemhørende. Universiteter er som udgangspunkt forskningsinstitutioner, hvor forskerne forelæser om deres forskningsresultater, og så må de studerende få det ud af det, som de kan. På det moderne universitets institutter havde der imidlertid udviklet sig en kultur, hvor de ansatte samlet havde taget ansvar for forskning og uddannelse inden for et givet fag eller en disciplin. Det er denne kultur, der i dag brydes ned gennem den økonomiske og ledelsesmæssige omstrukturering af universiteterne. Den eneste, der i dag principielt har ansvar for en uddannelse er således den pågældende uddannelses studieleder.

Et institut skal i dag udelukkende defineres ved sin forskning. Man kan således ikke tillade sig at ansætte forskere med særligt henblik på en bestemt uddannelse eller et fag i denne uddannelse, da uddannelser principielt ikke hører under institutter. Et institut er en selvstændig økonomisk enhed, der ansætter forskere og undervisere, og det er lederen, der afgør, hvem der ansættes, som det bliver tydeligt nedenfor. De ansatte udbyder deres undervisning til andre økonomiske enheder, nemlig uddannelserne, dvs. at uddannelse og forskning i universitetsøkonomien er blevet adskilt i to separate økonomiske enheder. Resultatet er, at der er etableret et marked for undervisning, hvor institutterne er sælgere og uddannelserne købere. En uddannelse ledes typisk af en studieleder, der typisk er en forsker ansat på et institut, og ofte vil uddannelsen derfor købe megen undervisning på netop dette institut; i princippet kan uddannelsen dog købe sin undervisning på et andet institut og endda på et helt andet universitet.

Som økonomisk enhed har en uddannelse et samlet budget, hvor to af de største udgiftsposter er undervisning og eksamen. Når uddannelserne skal købe undervisning på institutterne, så er udgangspunktet, at de køber undervisning til kostpris, dvs. at institutterne som sådan ikke kan profitere på salget af deres vigtigste vare. Kostprisen varierer imidlertid alt efter om den pågældende underviser er professor eller ekstern lektor. Eksterne lektorer er billige, fordi de ikke får pension, lønstigninger for ancienitet eller kvalifikationstillæg, dvs. at det er langt dyrere for en uddannelse at bruge professorer i undervisningen, og det vil alt andet lige betyde, at uddannelser vil foretrække eksterne lektorer eller unge ansatte i øvrigt, fx undervisningsassistenter. Da eksterne lektorer typisk er mindre kvalificerede end professorer, så vil det efterhånden undergrave uddannelsernes kvalitet, og derfor har nogle universiteter korrigeret for dette ved simpelthen at fastsætte en fast pris for den undervisning, som uddannelserne køber på institutterne. Dermed flytter aben imidlertid over til institutterne, der jo også er økonomiske enheder med budgetansvar. For når institutterne får en fast pris for undervisning, uanset om den udbydes af professorer eller eksterne lektorer, så vil institutterne direkte tjene på at have ansat eksterne lektorer og dermed have en økonomisk interesse i at fastholde disse. Professorer og fastansatte i øvrigt derimod er dyre i drift – de generer simpelthen underskud for hver time, de underviser – og derfor bør de kun ansættes, når der er virkelig gode grunde til det. Den økonomiske logik i dette undervisningssystem peger således mod ansættelsen af stadig flere unge forskere og løstansatte undervisere.

Ser man på betydningen af den økonomiske logik for eksamen, ja, så kan man næsten tænke sig resultatet. Når eksamen hører med i en uddannelses samlede budget, så kan man helt legitimt stille spørgsmålet, om man vil have undervisning eller eksamen, dvs. om det virkelig skulle være nødvendigt at bruge så mange af de økonomiske ressourcer på eksamen, f.eks. støttet af det retorisk-ideologiske spørgsmål, om ikke tillid er bedre end kontrol. Og det er præcis det, der sker, dvs. at eksamen som institution er under pres og især de eksamensformer, der er dyre i drift. Hvor man tidligere især diskuterede, hvilke eksaminer, der var bedst til hvilke typer faglig viden og kunnen, så hører man nu især overvejelser om pris og ydelse. Af samme grund diskuteres det nu, om man overhovedet har brug for den form for ekstern censur, som har været normen i det klassiske videnskabelige kvalitetssikringssystem. Ansvar for dette er i sidste ende studielederen for den pågældende uddannelse, og dette princip er nu overført til andre dele af uddannelsessystemet, hvor seminarirektorer nu har beføjelser til at afgøre, hvilke af en uddannelses fag, der har brug for eksaminer med ekstern censur. Det endelige økonomiske og faglige ansvar er således samlet i én person, der kun er ansvarlig opadtil i systemet og ikke som tidligere overfor sine ligemænd. Da den faglige indsigt tynder ud, når man går opad i et ledelseshierarki, så er det altid nemmere at se, når

der er problemer med økonomien end med den faglige kvalitet, og derfor er den faglige kvalitet den sikre taber i en sådan organisering af de højere uddannelser.

Med til billedet hører, at der er sket en vækst i oprettelsen nye videregående uddannelser, der alle forsøger at tiltrække de bedste studerende. Oprettelsen af nye uddannelser var tidligere især en sag for kollegiale forsamlinger på de pågældende universiteter, hvorefter sagen blev behandlet venligt af det relevante ministerium. Den afgørende instans er nu et statsligt akkrediteringsråd, der skal vurdere faglig relevans og kvalitet en uddannelses kompetenceprofil, altså hvad en kandidat kan forventes at kunne efter endt uddannelse. Denne opgave vanskeliggøres dog af, at mange af de nye uddannelser er kombinationsuddannelser, dvs. at de kombinerer faglige kundskaber fra mange forskellige sider af den videnskabelige verden. Her kan man med god ret spørge, hvordan man egentlig skal bedømme en sådan uddannelses faglige kvalitet, og hvem der er kvalificerede til det. Dette problem er selvfølgelig særligt akut for det nævnte akkrediteringsråd, og da den faglige indsigt som nævnt falder jo højere man kommer op i et ledelseshierarki, så er der grund til at tro, at økonomiske og generelt politiske overvejelser vil spille en stor rolle, dvs. man må overveje ressourceforholdene på det pågældende universitet, de generelle forhold i den pågældende landsdel, og især om der vil være efterspørgsel efter kandidater af den foreslåede type.

Spørgsmålet om vurdering af en uddannelses faglige kvalitet får dog også betydning i selve uddannelsen, dvs. i vurderingen af de studerendes præstationer. De studerende på de nye kombinationsuddannelser er jo blevet uddannet og dannet i et fag, som ingen af deres undervisere er uddannet i. Underviserne leverer de indgående faglige indsigter, og der kan man i princippet finde passende censorer, der kan vurdere det præsterede. Efterhånden som de studerende uddannes i netop den valgte kombination af fag, så er der imidlertid til sidst ingen, der kan vurdere det samlede resultat på en rimelig måde. Dvs. at det er svært eller direkte umuligt af finde passende censorer. De nye uddannelsers bidrager således til faglig til fragmentering, og denne tendens forstærkes af indførslen af den ny karakterskala.

I den ny karakterbekendtgørelse indskærpes det, at karaktergivning skal forholde sig strengt til det enkelts fags specifikke læringsmål, og alle fagenes læringsmål skal være defineret på en måde, så de passer til den pågældende uddannelses kompetenceprofil. Formuleringen af disse krav er lagt ud til de enkelte uddannelsesinstitutioner, og derfor er der i dag en masse forskellige kompetenceprofiler og læringsmål inden for det, der traditionelt betragtes som samme fag. Denne udvikling er kun i sin vorden, men der er ingen tvivl om, at det vil betyde en tiltagende opløsning af traditionelle faglige identiteter. Denne faglige fragmentering og opløsning kan kun give de økonomisk ansvarlige studieledere og rektorer endnu en god grund til at overveje, om man faktisk skal bruge alle de ressourcer på ekstern censur. Og fra centralt hold kan ligeledes betvivle det rimelige i opretholdelsen af nationale faglige censorkorps, da fagenes identitet jo ikke længere er en selvfølgelighed.

Det samlede resultat af den økonomiske opdeling af uddannelse og forskning er under alle omstændigheder, at det traditionelle kollegiale videnskabelige kvalitetssikringssystem er blevet demonteret til fordel for et system, hvor videnskaben styres efter en kombination af økonomisk logik og generelle politiske hensyn, og at logikken i dette nye system truer kvaliteten af undervisningen. Så lad os nu se på forskningen.

d. Forskningsansættelse

Der er således sket markante ændringer af det klassiske kvalitetssikringssystem for viden, både hvad angår manuskriphåndtering og sorteringen gennem uddannelse og eksamen. Konsekvenserne af udviklingen i håndteringen af videnskabelige tekster er noget uoverskuelige, og det kan ligeledes være svært præcist at se, hvor udviklingen af uddannelsesområdet vil ende. Hvad angår det sidste af de ovenfor beskrevne tre dele af det videnskabelige kvalitetssikringssystem, ansættelsen af forskere på universiteter kan man imidlertid allerede nu se nogle klare linier.

Forskning og uddannelse er som nævnt i dag skarpt opdelt i økonomisk henseende, og institutternes opgave er udelukkende at tage sig af forskningen. Selvom man kan sige, at undervisning er institutternes vigtigste vare, så er forskning det vigtigste produkt, dvs. det, der giver institutterne eksistensberettigelse som offentlig finansierede arbejdspladser. Forskningen kan ikke sælges på institutniveau, men der er forskellige tiltag i gang i retning af at sikre universiteterne ejendomsret til den samlede forskningsproduktion, så universiteter kan sælge og patentere forskningsresultater for alle ansatte. Det skal vi dog ikke komme nærmere ind på her. Fokus her er ændringen i sorteringen af dem, der med opbakning fra en universitetsstilling kan hævde at være eksperter, altså procedureerne ved ansættelsen af forskere.

På dette område er der tale om en række ændringer, der samlet betyder at betingelserne er ændret radikalt. Det drejer sig ud over ændringer i universiteters styring også om en anden ansættelsesbekendtgørelse. I den nu gældende bekendtgørelse har man således minimeret offentligheden i sagsbehandlingen og fjernet en række af de skridt, der tidligere blev betragtet som forvaltningsafgørelser, og som derfor kunne gøres til genstand for en klage. Man kan gøre indsigelser overfor sammensætningen af bedømmelsesudvalget, men man bliver ikke informeret om de øvrige ansøgere. Man får i forlængelse heraf ikke den samlede bedømmelse at se. Man får sin egen del, men kan ikke klage over den. Bedømmelsesudvalget skal stadig afgøre, om de enkelte ansøger er kvalificerede, men udvalget må ikke prioritere ansøgerne, og selve beslutningen om ansættelse ligger nu ikke i kollegiale organer, men i det ikke-fagkyndige ledelseshierarki, altså hos institutleder, dekan og rektor. Det er klart at fagkyndigheden er begrænset på dekan og rektorniveau, men sammenlægningen af institutter betyder, at et institut typisk omfatter flere fag, og derfor er fagkyndigheden på institutniveau også begrænset, selvom lederen ikke kommer udefra. På alle niveauer har man således uddybet skellet mellem viden og magt, dvs. at en leder på et universitet ikke får sin autoritet og legitimitet ved kollegial anerkendelse af videnskabelighed, men udelukkende som delegeret magt fra den overordnede leder.

Med til billedet hører, at ansøgere nu kan indkaldes til personlig samtale eller prøveforelæsning, ligesom det er specificeret, at der ud over de faglige, forskningsmæssige kvalifikationer kan tages hensyn til personlige og sociale kompetencer. Vigtigt er endeligt, at ledelsen nu også har ret til ikke at besætte en stilling, dvs. at uanset om bedømmelsesudvalget entydigt udpeger kun én kvalificeret ansøger eller der omvendt er flere kvalificerede ansøgere, så behøver stillingen ikke blive besat. Den afgørende beslutning om ansættelse betragtes som et privat og helt lukket valg, dvs. som en ret og et privilegium for lederen. Afgørelsen om stillingen skal besættes og med hvem er ikke længere at betragte som en forvaltningsakt, dvs. den skal ikke begrundes, og den kan ikke påklages.

Det er således blevet langt nemmere at ansætte forskere, og tilsvarende er det også blevet nemmere at komme af med forskere, selvom de er fastansatte. Begge dele er ledelsesbeslutninger, dvs. der er ikke længere tale om en kollegial godkendelse faglige kvalifikationer eller omvendt om udstødelse

pga. faglig underlødighed. En leder træffer i dag denne beslutning uden nødvendigvis at vide, hvad den pågældende ansøger egentlig er værd som videnskabsmand eller -kvinde på sit eget felt. Konklusionen er, at man har gjort al snak om nepotisme i universitetsansættelser meningsløs, for reglerne er nu så vide, at det er svært at begrunde en klage med henvisning til dem.

Hvad angår ændringerne i reglerne for ansættelse af forskere er der således ikke den samme tvivl om resultaterne som mht. de øvrige dele af kvalitetssikringssystemet. Der er her åbnet en ladeport for usaglighed og vilkårlighed, som allerede har ændret vilkårene afgørende for forskning. Den fri forskning er ikke længere en ret, men et privilegium, som den enkelte forsker kan tildeles af sin foresatte. I Norge er den enkelte forskers ret til fri forskning indskrevet i universitetsloven, i Danmark gælder denne ret kun på institutionsniveau, og videnskabsministeriet har afvist at denne forskel skulle være relevant. Faktum er, at der overalt i forskningsverdenen meldes om usikkerhed både blandt ansøgere og ansatte. For ledelsens ret er ikke begrænset til ansættelsen; som nævnt er det også blevet nemmere at fyre folk, og ledelsens ret til daglig styring er ligeledes blevet øget markant. Lederen har ret til at kræve forskning i bestemte prioriterede områder, og selv den enkelte forskers valg af teori og metode er ikke sikret. Da lederen jo ikke længere besidder et selvfølgeligt fagligt fællesskab med de øvrige ansatte, så kan disse ledelsesrettigheder udvikle sig til helt absurde krav fra en leders side, for den eneste begrænsning er den enkelte leders mådehold. Vi er vant til at acceptere, at det klassiske førerprincip gælder uindskrænket, når det drejer sig om et område beskyttet af den private ejendomsret. Det udsædvanlige er, at dette princip her indføres på et område, der er offentligt ejet, og som oven i købet har været demokratisk styret længe før resten af samfundet. Videnskaben har i sin klassiske form som nævnt typisk praktiseret et kvalificeret demokrati.

e. Marked og hierarki

Med det nye kvalitetssikringssystem for videnskabelig viden har der været megen snak om anvendelighed, problemløsning og innovation. Man kan udtrykke det med Habermas' terminologi og sige, at vi går fra livsverden til system, dvs. fra en system, hvor gyldighed bliver givet af begrundelser og argumentation til en kausal styring vha. styringsmedier som magt og penge, dvs. pisk og gulerod. Det er indskrevet i universitetsloven, at universitetsforskningen skal bidrage til erhvervslivet, og derfor bliver et vigtigt kvalitetskriterium, at forskningen kan føre til udviklingen af noget, der kan sælges. Forskning skal lede til innovation, dvs. ikke bare til tekniske avancerede løsninger, men udvikling af nye varer. Det afspejledes som nævnt i det, man nu kalder strategisk forskning, og i regeringens Fogh slagord 'fra forskning til faktura'. Kvalitet er derfor købers tilfredshed, at der er tilfredshed med kvalitet i forhold til pris, ikke det niveau, som en saglig eller fagkyndig ville kræve. Ligesom i uddannelse, eksamen og ansættelse af forskere nedtones kravene til saglighed og fagkyndighed også i den lokale kvalitetssikringen af videnskabelig viden. Tilbage er faktisk kun det frivillige arbejde, som forskere udfører i den gensidige kontrol af hinanden manuskripter.

Inde bag alle disse forandringer kan man skimte en ændring i den generelle opfattelse af frihed. Slagordet for det klassiske universitet har været fri forskning, men fra politisk side kan man tilsyneladende kun se de enkelte forskeres frihed som enten en trussel mod ledelsens magt eller som et privilegium, der vil blive udnyttet til ligegyldig nydelse, underholdning og afslapning. Det, der støder sammen her, er to klassiske opfattelser af frihed. Hvis mennesket opfattes som autonomt, ansvarlig og fornuftigt, så vil frihed være udfoldelsen af disse egenskaber, der typisk kræver en

afstemning med det kollektiv, som man altid er en del af. Hvis mennesket omvendt opfattes som kun styret af sit begær, dvs. som forbruger, der efterspørger uanset at marginalnyttens er faldende, så vil frihed være den helt uhæmmede stræben efter tilfredsstillelse af privat begær. Her er de øvrige mennesker konkurrenter, ikke medborgere i en udvikling af den kollektive frihed gennem demokrati, dvs. gennem den samlede samfundsmæssige udvikling af den individuelle myndighed, fornuft og ansvarlighed. Det er netop disse egenskaber, der giver retten til at bestemme over sig selv, altså gør det legitimt at kræve ret til selvstyre. Det betyder imidlertid også, at selv om enhver kunne have lyst til at bestemme selv, så er det ikke altid han eller hun har ret til det. Det er derfor man diskuterer modenhed i forbindelse med valgret og tilregnelighed i forbindelse med strafbare handlinger.

I den nye styring af videnskaben bliver spørgsmålet om saglighed og fagkyndighed som nævnt mindre afgørende i beslutninger om uddannelse og forskning på alle niveauer. Man bliver derfor nødt til at styre efter almindelige juridiske, politiske og økonomiske modeller, og fælles for dem er netop antagelsen af mennesket som primært styret af sit begær. Hvis man opfatter mennesket som et sådant begærsvæsen, så er der ingen nødvendig sammenhæng mellem frihed og saglighed, og derfor gør det ingen forskel om magt hører sammen med viden. Hvis man derimod opfatter mennesket som fornuftsvæsen, så er der en afgørende forskel mellem autoritet, myndighed og regering på den ene side og magt og herredømme på den anden. Videnskaben forudsætter, at der er forskelle, der er sagligt begrundede, og at magt, ulighed og hierarkier, der bakkes op af viden kan være legitime. Det vi ser ske på forskningsområdet er en ændring fra et autonomt samfund styret kollektivt af fornuftsvæsner, til en flerhed af individer, som forventes kun at være styret af deres begær, og som derfor må have en stærk styring, en stærk leder. Dvs. at samfundets traditionelle elite – hvoraf de fleste i årtier har gennemgået uddannelse og dannelse til fornuft, saglighed og objektivitet – styres på samme måde som en flok får, der ikke kan tænke længere end til det næste fodertrug. Det er i dette perspektiv, at kontrol er nødvendigvis er bedre end tillid.

Bevægelsen i denne udvikling af liberalisme til autoritært styre er interessant at følge. Med henvisning til menneskelige friheds- og lighedsrettigheder mistænkeliggøres en demokratisk myndighed som blot illegitim magt. Deraf realiseres en større grad af handlefrihed, men også et mere uoverskueligt kaos. For uenigheder er i virkeligheden konflikter mellem forskellige menneskers begær, som ikke kan afklares sagligt. For at løse konflikter tvinges til indgreb, der er vilkårligt, dvs. en manifestation af vilje og magt. Denne vilkårlig indlejres i en hierarkisk orden, hvor lederen ikke kan stilles til regnskab af sine undersåtter, ikke har ligemænd og kun kan miste magten ved afsættelse ovenfra. Det er den ledelse, vi i dag har på universitetet.

4. Konklusion

Videnssamfund er ikke som man kunne tro en udvikling af samfundet gennem forskning og uddannelse til dannelse, oplysning og myndighed. Tværtimod truer videnssamfundet med at frigøre de mest destruktive potentialer i det moderne samfund gennem frisætningen af begær. Ideologisk kan der faktisk tales om en genmystifikation i dette udviklede borgerlige samfund, nemlig i form af en udbredt tro på markedets evne til at sikre os alle velfærd og retfærdighed. De mere specifikke krav til retfærdighed, saglighed, sandhed etc. i forbindelse med uddannelse, eksamen, ansættelse og bedømmelse forventes at blive realiseret af denne himmelske orden uden det specificeres hvordan. Kravene til saglighed og retfærdighed inden for det offentlige, altså kravene til at magt skulle knyttes til viden, stammer fra borgerskabets tidlige periode, hvor borgerskabet var en klasse i

opposition. Dengang var kravene båret frem af ønsket om at begrænse adelens privilegier; nu er borgerskabet selv privilegeret.

Pointen i forhold til videnskab er, at ikke alle sociale grupper med lige ret kan kalde sig videnskabelige, ligesom de heller ikke kan kalde sig politiske eller kunstneriske for den sags skyld. Alt er ikke lige gyldigt, hverken i videnskab, politik eller kunst. Pointen er, at virkeligheden selvfølgelig ikke er ideel, heller ikke inden for videnskaben; men at det er svært at pege på bedre sorteringskriterier end de allerede anerkendte, hvis man overhovedet anerkender, at der skal sorteres. Dvs. at det må kræve specielt gode grunde, hvis man etablerer nye fora. Når der tales videnskab, så må man f.eks. kræve en eller anden form for sagkundskab inden for det pågældende felt, dvs. en uddannelse eller en anden form for anerkendt ekspertise. Det er ikke tilstrækkeligt, at man personligt savner anerkendelse i de etablerede fora, altså at man ikke lykkedes i de etablerede kredse som forsker. Og, igen, det er heller ikke tilstrækkeligt inden for kunst eller politik.

Videnssamfundet svarer til det samfund, hvor Sokrates anklagede sofister for sofisteri og fordummelse, hvor demokrati med en vis ret kunne anses for pøbelvælde. Vi har simpelthen brug for at minde om, at nogle forskelle er velbegrundede, dvs. at disse forskelle kan begrundes med henvisning til kriterier, der kan gøres gældende alment. Vi har brug for at markere forskelle mellem sandt og falsk, retfærdig og uretfærdigt, smukt og grimt. Alt er ikke lige godt, og derfor skal vi filosoffer igen påtage os den byrde at fremstille filosofien i den hårde udgave, dvs. en filosofi, der ikke undergraver, men tværtimod bakker op om kravene til almen gyldighed i teori såvel som i praksis, om saglighed og objektivitet, om sandhed og retfærdighed. Det skylder vi samfundet.²⁷

²⁷ Tak til kritik, kommentarer, konstruktive forslag og korrektioner fra Heine Andersen, Anders Bordum, Claus Emmeche og Carsten Friberg.